

Kari M. Frodesen

Mellom stedet og nettet

Bibliotekpolitikk i en brytningstid

En sammenligning av
virksomhetsperspektivet
i norsk og dansk bibliotekstrategi
for det 21. århundre

*Men om man bare overvinner frykten og går til handling,
blir man straks til en annen*

ORHAN PAMUK

Masteroppgave
Avdeling for journalistikk, bibliotek og informasjonsfag

Sammendrag

Biblioteket står på terskelen til en ny tid; det digitale Kunnskapssamfunnet ligger foran oss, med sine nye teknologiske utfordringer, nye kunnskapsmarkeder og ikke minst nye brukermønstre. Etter å ha hatt en tilnærmet monopolstilling i Industrisamfunnet, er biblioteket nå bare en av mange aktører i Kunnskapssamfunnet, og vi må innse at biblioteket trenger Kunnskapssamfunnet mer enn Kunnskapssamfunnet trenger biblioteket. Denne situasjonen krever at bibliotekene forstår hva som skjer – og ikke minst at innsikten omsettes i handling. Men handlingen må være relevant i forhold til de nye rammevilkårene; historien viser oss at ingen bransje eller profesjon er garantert evig liv.

På denne bakgrunn har jeg ønsket å gjøre to ting. For det første har jeg villet undersøke hvordan norsk bibliotekstrategi svarer på utfordringene fra det nye samfunnet, og jeg har satt den danske strategien opp som et sammenligningsgrunnlag. Som et ledd i analysen har jeg i tillegg forsøkt å skissere en praktisk tilnærming som bibliotekene kan nyttiggjøre seg i sitt eget endringsarbeid. Denne metoden kaller jeg *et virksomhetsperspektiv*.

Kunnskapssamfunnet bygger på en teknologisk revolusjon hvor mikroprosessor og verdensvev har lagt grunnlaget for helt nye måter å leve, handle og kommunisere på, og hvor nye generasjoner finner helt nye arenaer for læring, innsikt og underholdning. Bibliotekutredningen, *Bibliotekreform 2014*, tar mål av seg til å være et svar på utfordringene fra dette samfunnet.

Min konklusjon er at utredningen ikke når sitt mål, I sammenligningen med den danske strategien, som er offensiv og utadrettet, fremstår Bibliotekreform 2014 som en ren forvaltningsmelding, med fokus på interne strukturer og aktiviteter, heller enn på omverdenens behov. Riktignok er den digitale teknologien et hovedtema, men den blir bare unntaksvis beskrevet som noe mer enn et verktøy, en ny innpakning for gamle strukturer. Teknologiens kraft som premiss for samfunnsutviklingen, og for bibliotekenes rolle i det nye samfunnet, er det ikke lett å få øye på.

Den norske utredningen handler ikke om brukerne, men om biblioteket selv, ikke om nye tjenester, men om logistikk og leveransestrukturer, og først og fremst handler den ikke om utvikling, men om legitimering av det eksisterende. Mens den danske strategien er et tydelig og modig svar på eksterne utfordringer fra et samfunn i dyp endring, er den norske strategien et defensivt svar på feltets interne utfordringer. Dette er et nødvendig, men ikke tilstrekkelig grep for å møte morgendagen.

Virksomhetsperspektivet jeg har introdusert som metode, er resultat av mange års erfaring fra andre typer servicevirksomhet. Det gir en konkret tilnærming til analyse, utforming og endring av strategier i etterspørselstyrte organisasjoner, og er valgt fordi jeg ser mange og store likhetspunkter mellom bibliotek og andre typer virksomhet. Mitt håp er at dette verktøyet vil bli tatt i bruk, og at det kan gi feltet nødvendig trygghet til å ta de første skritt i endringsprosessen der hvor forandringene må skje: ute i det enkelte bibliotek.

Masteroppgave ved Høgskolen i Oslo,
Avdeling for journalistikk, bibliotek- og informasjonsfag
Oslo 2008

FORORD

Dette arbeidet er min masteroppgave i Bibliotek- og informasjonsvitenskap ved Høgskolen i Oslo, og handler om norsk bibliotekpolitikk ved inngangen til det 21. århundre. Oppgaven følger ikke helt de tradisjonelle rammene for et slikt arbeid; jeg har valgt en praktisk, erfaringsbasert tilnærming, heller enn en teoretisk, og det er flere grunner til at jeg har foretatt dette valget.

For det første er bibliotek i stor grad et praksisorientert felt, og mye av bibliotekforskningen har sitt utgangspunkt i praktiske trekk ved virksomheten. For det andre kan politikk defineres som ideologi omsatt i praktisk handling. Men min viktigste grunn til å velge en praktisk tilnærming er at bibliotekene – og bibliotekpolitikken – står ved et veiskille, og at det som derfor trengs aller mest nå, er praktiske grep. Stadig flere blir oppmerksomme på at vi ser et nytt kunnskapsparadigme ta form; en helt ny type samfunn vokser frem og skaper fundamentalt nye rammer for bibliotekenes virksomhet. Hvordan skal vi møte endringene?

Vi vet allerede en god del om hva som skjer; det digitale samfunnet er blitt ”tenåring” siden verdensvevens ”fødsel” i 1992 (utviklet i 1989), og det er få som tror at det meste kan forbli ved det gamle. Det vi derimot *ikke* helt vet, er hva vi skal gjøre med denne innsikten. Det finnes selvfølgelig unntak og flere steder er de godt i gang med endringen; Stavanger og Kristiansand – og selvfølgelig nyskapende Drammen – er bare tre eksempler blant mange. Ikke minst pågår flere spennende faglige prosjekter som går rett inn i den nye virkeligheten, spørrekassen *biblioteksvr.no*, var tidlig ute, mens sentrale faglige arenaer i dagens felt er for eksempel *biblioteklaboriet.no* og ikke minst *23 ting om web 2.0*. Men mange sliter fremdeles med å ta første skritt ut i det nye. Jeg har derfor ønsket å bruke dette arbeidet til å skissere en praktisk modell – en tilnærming som kanskje kan gjøre dette første skrittet enklere å ta – og jeg har brukt den samme metoden i analysen av mitt materiale.

Da jeg kom inn i bibliotekfeltet for fire år siden visste jeg lite om biblioteket som institusjon og enda mindre om bibliotekarprofesjonen. Med en ganske sammensatt bakgrunn – som leder av landsdekkende servicevirksomhet, knyttet til databransjen fra begynnelsen av 80-tallet, og ikke minst med historiestudier i bagasjen – gikk jeg til bibliotekarutdanningen med et åpent, men litt avventende sinn. Etter avsluttet utdanning går jeg ut i verden som en overbevist bibliotekfantast, delvis på grunn av studiet, og delvis på tross av det. Og det er bibliotekpolitikken som er blitt mitt hovedanliggende.

Jeg er i disse årene blitt stadig mer opptatt av hvor store likheter det er mellom bibliotekvirksomhet og andre typer virksomhet – og som en følge av dette, hvor mye nyttig kunnskap og erfaring som er tilgjengelig når feltet nå skal reformeres. Som alle virksomheter som står foran grunnleggende

endring, sliter bibliotekfeltet med å håndtere de nye krav som stilles til det, og ikke minst mangler man, etter min mening, et begrepsapparat for å håndtere de nye rammevilkårene.

Som mange andre virksomheter har opplevd i samme situasjon, har også bibliotekfeltet en tendens til å fokusere på interne forhold – på struktur og egenverd, på tradisjon og rutiner. Jeg mener at vi nå først og fremst trenger å vende blikket utover. Bibliotekene står foran store utfordringer i årene som kommer, og jeg tror at vi med enkle grep, kan ha stor nytte av andre områders erfaring fra tilsvarende prosesser. Dette perspektivet ligger til grunn for min fremstilling.

Jeg er takknemlig for all hjelp jeg har fått, både fra medstudenter, bibliotekarer og andre i feltet. Jeg vil takke mine veiledere, Ragnar Audunson og Andreas Vårheim, for deres tålmodighet og deres solide faglige støtte, selv om de nok ofte underveis var i ferd med å gi meg opp.

Ikke minst skylder jeg min ”bi-veileder”, Tord Høivik, stor takk for å ha delt raust av sin innsikt i det nye paradigmets sammenhenger. Tord er legemliggjøringen av Open Access-tanken i det digitale kunnskapssamfunnet – han deler sin innsikt, åpent og uten vederlag, med alle som søker. Jeg håper at han, om ikke annet, får sin belønning i himmelen.

Jeg har samarbeidet med Tord om bibliotekpolitiske spørsmål ved flere anledninger, og jeg ser ikke bort fra at noe av mitt tankegods kan være kommet fra ham, selv om jeg oppriktig mener at det er mitt eget. Eventuelle plagieringstendenser er altså utilsiktede.

Aller størst takk skylder jeg min Øyvin som har båret meg på hendene i disse månedene; uten ham hadde dette arbeidet aldri sett dagens lys – i tillegg ville det blitt skralt med både middager, dekkskift og rene sokker denne våren. Ikke minst har han, som han pleier, vært en kunnskapsrik og engasjert konsulent og en utfordrende sparringpartner når jeg har trengt det underveis.

Helt til slutt vil jeg takke Trond Giske. Jeg er trolig den eneste i det norske bibliotekfeltet som har vært glad for at han ikke klarte å få stortingsmeldingen om bibliotek ferdig i vårsesjonen 2008; han ga meg derved rom til å foreta mine analyser av utredningen i fred. Jeg ser imidlertid ikke bort fra at meldingen vil kunne gi materiale for ytterligere analyser av når den omsider foreligger.

Vi er, som kjent, alle sentrum i vårt eget univers.

Oslo i juni 2008

Kari Frodesen

INNHold

Innledning.....	11
Arven fra Nyhuus.....	12
En verden i endring.....	13
Et nytt kunnskapsparadigme.....	13
Gamle sannheter under lupen.....	14
Kapitteloversikt.....	16
2 Tre perspektiver på bibliotek og samfunn – et bakteppe.....	17
2.1 Et historisk perspektiv – ”det har skjedd før”	17
2.1.1 Masseproduksjon, debatt og ny basis for autoritet	17
2.1.2 Nye bransjer	18
2.1.3 Den nye teknologiens demokratiserende effekt	19
2.2 Et teknologisk perspektiv – verktøy og endringsagent	20
2.3 Et praktisk perspektiv – folkebibliotek som virksomhet.....	21
3 Empiri, teori og metodisk tilnærming	22
3.1 Undersøkelsens materiale	22
3.1.1 Det norske materialet	23
3.1.2 Den danske strategien – et sammenligningsgrunnlag.....	23
3.1.3 Avgrensing i bruk av materialet	24
3.2 Problemstilling og tilnærming	24
3.2.1 En instrumentell tilnærming til bibliotekpolitikk.....	25
3.3 Metodiske og teoretiske betraktninger.....	26
4 Utfordringen fra Kunnskapssamfunnet – et teoretisk utgangspunkt	28
4.1 Noen hovedtrekk – i all enkelhet	28
4.1.1 Internett – en ny, virtuell arena	28
4.1.2 Kunnskapsøkonomien – Internetts ektefødte barn	29
4.2 Noen kilder til forståelse	30
4.3 Et håndterbart bilde av det digitale kunnskapssamfunnet?	32
4.4 Utfordringer for biblioteket	33

4.4.1	Teknologiske utfordringer	33
4.4.2	Utfordringer fra markedet	34
4.4.3	Den viktigste utfordringen: Hvor er brukerne?	35
4.5	Ulike bibliotek – ulike utfordringer	36
4.5.1	Andre bibliotektyper	36
5	Virksomhetsperspektivet – en praktisk-teoretisk metode.....	38
5.1	Innholdet i en virksomhetsforståelse	39
5.1.1	Hva er en virksomhet?	39
5.1.2	Virksomheters to aspekter	39
5.2	Virksomhetsperspektiv i bibliotek.....	40
5.2.1	Det som skiller – virksomhetens formål	40
5.2.2	Det som samler – et felles sett med verktøy.....	41
5.2.3	Ekstern og intern fokus	42
5.2.4	Eksterne og interne utfordringer	43
6	To måter å møte fremtiden på – funn og analyser	46
6.1	Avgrensing av analysen	46
6.2	Fra utfordringer til forskningsspørsmål.....	47
6.2.1	Forskningsspørsmålene.....	47
6.3	Bakgrunnen for de to strategiprosessene	47
6.3.1	Den danske oppstarten	47
6.3.2	Den norske oppstarten.....	48
6.4	Omverdensanalysen – scenarier som verktøy	49
6.4.1	To danske scenarier – trussel og mulighet	49
6.4.2	Tre norske scenarier – ingen trusselbilder, bare muligheter	50
6.5	Svar på forskningsspørsmålene	51
6.5.1	Hvilket bilde tegnes av markedssituasjonen?	51
6.5.2	Hvilket bilde tegnes av brukerne?	52
6.5.3	Hvilket bilde tegnes av tjenestene?	53

6.6	Hovedtrekk i de to strategiers satsingsområder	54
6.6.1	De danske statsingsområdene	54
6.6.2	De norske statsingsområdene	54
6.6.3	Den danske strategien	55
6.6.4	Den norske strategien	56
6.7	Kommentarer og oppsummering	57
6.8	Viktige områder som ikke er berørt	58
6.8.1	Den norske utredningens viktigste bidrag?	59
7	Mot fremtidens bibliotek – konklusjoner og veien videre	60
7.1	Konklusjoner	60
7.1.1	Den norske strategien	61
7.1.2	Den danske strategien	61
7.2	Tilbake til begynnelsen – den aller største utfordringen	62
7.3	Videre forskning	63
8	Helt til slutt – en visjon for biblioteket	65
	 Litteraturliste	 68

INNLEDNING

"Ingenting är längre som förut, alla gamla sanningar är slut.
Alla gamla sånger, de är vals och stämmer inte alls" ...
(Anders Fugelstad)

Hvordan utfordres bibliotekene av det digitale samfunnet som vokser frem rundt dem? Vil det være behov for bibliotek i et samfunn der de aller fleste har individuell og direkte tilgang, via Internett, til alt de trenger av kunnskap og kultur? I hvilken grad er det mulig for biblioteket å utvikle et relevant tjenestetilbud i konkurranse med det økende antall tilbydere som inntar kunnskapsmarkedet? Og vil det være mulig for folkebiblioteket å ivareta sitt oppdrag som samfunnets "likeretter" og garantist for demokratiet under de nye rammevilkårene?

Slike spørsmål dukker stadig oftere opp i bibliotekdebatten, både her hjemme og ute i verden. Og frontene i diskusjonen blir stadig tydeligere, mellom "den nye bølgen" tilhengere og tradisjonens forsvarere. I bakgrunnen ligger andre, mer grunnleggende spørsmål: Hvordan er det nye samfunnet annerledes enn det gamle? Hvordan føyer dagens utvikling seg inn i et historisk perspektiv? Hvordan vil den digitale teknologien påvirke oss i årene som kommer? Hva vil kjennetegne aktørene i morgendagens kunnskapsøkonomi?

Dette er store spørsmål som jeg bare vil kunne berøre ganske overordnet, men min tilnærming er smalere; i hvilken grad tar bibliotekene inn over seg at utviklingen innebærer en grunnleggende endring i deres rammevilkår? I hvilken grad ligger denne endringen til grunn for bibliotekpolitikken som utformes i disse dager; hvordan svarer man på utfordringene fra det nye samfunnet, og hvordan endrer man politikk og praksis for å komme utviklingen i møte?

Jeg mener at bibliotekenes anstrengelser for å finne sin plass i det nye samfunnet, vil bli som en ferd uten ror og kompass¹, hvis man ikke også trekker inn de fundamentale spørsmålene. For å være i stand til å skape en relevant rolle for en etablert institusjon som biblioteket i et samfunn i endring, må vi forstå hva som skjer, ikke bare ut fra bibliotekfeltets egne premisser og eget syn på bibliotekvirksomhet, men basert på innsikt i hvilken utvikling vi er en del av, hva endringene består i, hvilke rammer de setter; kort sagt, vi må forstå det på samfunnets, og på endringenes egne premisser.

¹ "Den som bare elsker praksis uten teori, er som sjømannen som seiler en skute uten ror og kompass. Han vil drive med vær og vind uten mål og mening." (Leonardo da Vinci, sitert hos Brinchmann, 2005)

ARVEN FRA NYHUUS

Biblioteket må være der brukerne er!

Dette er budskapet fra Haakon Nyhuus, den kanskje største helten i norsk bibliotekhistorie; mannen som revolusjonerte det norske biblioteklandskapet for hundre år siden, i en tid da utviklingen av det moderne industrisamfunn var i ferd med å skyte fart.

Nyhuus var sjefsbibliotekar ved Deichmanske bibliotek i Oslo fra 1898, og fra 1902 den første offisielle leder av *Kirkedepartementets bibliotekskontor*, forløperen for Statens bibliotektilsyn (og dagens ABM-utvikling, som nå er øverste fagligpolitiske organ for bibliotekutvikling). Sine ideer om bibliotek brakte han med seg hjem fra et opphold i USA hvor han var blitt ”inspirert av den amerikanske bibliotekrevolusjonen” (Aabø, 1988/2002, pkt. 2.2.2).

Det sentrale elementet i det nye regimet var *tilgjengelighet*. Nyhuus åpnet bibliotekets hyller for brukerne, medvirket til utbyggingen av filialnett, og eksperimenterte sågar med bibliotek tjenester på trikkene. I dette lå det en *aktiv og utadrettet holdning* til det offentlige bibliotekets oppdrag; Nyhuus’ politikk var brukerorientert og offensiv, helt i tråd med de beste holdninger som også finnes i dagens bibliotekmiljø. Og resultatene lot ikke vente på seg; brukerne strømmet til, utlånet steg dramatisk, og kimen var lagt til det biblioteknettverket vi kjenner i dag.

Det er som regel de praktiske følger av denne revolusjonen som trekkes frem når historien fortelles; for eksempel innføringen av moderne klassifikasjonssystem (Deweys desimalsystem) og profesjonalisering av bibliotekarutdanningen. Og det er ikke tvil om at dagens bibliotekfelt skylder Nyhuus stor takk for hans praktiske arbeid. Men jeg spør meg allikevel om vi ikke overser den viktigste arven fra Nyhuus, nemlig hans evne til å gripe nye tankesett og å sette dem ut i livet.

Riktignok virket Nyhuus i en tid hvor den offentlige forvaltning var langt mindre omfattende enn dagens, og hvor muligheten for enkeltaktører til å realisere egne visjoner, var større enn i dagens samfunn. Han fikk derved anledning til å forme bibliotekfeltet mye etter sitt eget hode.²

Rammebetingelsene for dagens aktører er annerledes; bibliotekene er del av et omfattende forvaltningsregime, og endringsprosesser og politikkutforming må ta hensyn til mange kanter. Ikke desto mindre mener jeg det er grunn til å trekke frem nettopp denne nyhuus’ke evnen til nytenkning når dagens bibliotekpolitikk skal utformes – i takt med et samfunn i minst like rivende utvikling som Norge ved inngangen til det 20. århundre.

² Et annet eksempel fra omtrent samme periode, er Hieronymus Heyerdahl som nærmest egenhendig initierte og fikk drevet gjennom byggingen av Oslo rådhus på 1920 og – 30-tallet. Man kan bare spekulere på hvordan slike personligheter ville funnet seg til rette i dagens forvaltningskultur.

Nyhuus skapte et nytt bibliotek ved å omsette innsikt i handling. Oversatt til dagens virkelighet vil det innebære å ta det vi vet om det nye samfunnet og gå i gang med å endre vår praksis. *Just do it!*, som det heter i reklamen.

Et sentralt spørsmål blir da: Hvor finner vi *morgendagens* brukere?

EN VERDEN I ENDRING

Historien beveger seg i to utviklingsmodi; kontinuitet og brudd. Kontinuiteten er "normalen", det vi er fortrolige med. Men fra tid til annen skjer det et brudd – eller sprang – i utviklingsprosessen, hvor noe, vanligvis av teknologisk art, legger nye premisser og bringer med seg både nye muligheter og nye trusler. Vi kjenner mange slike sprang fra historien; den industrielle revolusjon er kanskje det mest kjente eksemplet, Gutenbergs boktrykker-revolusjon er et annet. Det som følger av spranget, er helt nye rammer for menneskelig virksomhet – rammer det kan være vanskelig å overskue og, ikke minst, å endre praksis i forhold til.

Det er stadig flere som mener at vi befinner oss midt i et slikt sprang nå; at den digitale teknologien er i ferd med å forandre verden på en helt grunnleggende måte, både teknologisk, økonomisk, kulturelt og sosialt. Vi beveger oss fra et *industrisamfunn* til det som ofte kalles et *kunnskapssamfunn*; fra et stedbundet, fysisk og prosessorientert samfunn, til et virtuelt, kommunikasjonsorientert samfunn, hvor store mengder informasjon flyter fritt, hvor kunnskap er blitt en vare og hvor begreper som tid og sted, slik vi kjenner dem, langt på vei er opphevet.

Det er altså en helt ny type samfunn vi ser konturene av, basert på et nytt *paradigme*³. Et slikt sprang kalles da også et *paradigmeskifte*, hvor et eksisterende paradigme blir erstattet av et nytt. Hvis vi aksepterer at det er dette som skjer, må vi også akseptere at det vil få følger for all menneskelig adferd og alle menneskelige forhold. Og ingenting vil bli som før, som det heter i sangen.

Et nytt kunnskapsparadigme

I prinsippet skjer paradigmeskifter ved at ett paradigme dør ut, og et annet tar over, men i praksis foregår skiftet mer gradvis. I ettertid kan man gjerne tidfeste når det hele begynte, som for Gutenbergs nye trykketeknologi i 1450-årene, eller Internett og Berners-Lees verdensvev (WWW) tidlig på 1990-tallet. Men utvikling tar tid; verden fortsetter mye som før, men med det gamle og det nye side om side. Gradvis, og med en økende grad av friksjon og "kamp" underveis, tar de nye

³ *Paradigme* kommer fra gresk og betyr mønster. I vitenskapsteoretisk sammenheng tilskrives begrepet Thomas Kuhn som betegnelse på en grunnleggende modell eller forståelsesramme – et sett med felles antagelser om hvordan (deler av) verden henger sammen – og tilhørende metoder og praksiser. (Chalmers, 2003, s. 121)

mønstrene over og blir etter hvert det normale. Til slutt er det gamle paradigmet redusert til et nostalgisk minne.

Det nye paradigmet som vokser frem rundt oss i dag, har fått mange navn – informasjonssamfunn, nettverkssamfunn og mediesamfunn er bare noen eksempler. Det navnet som har vunnet definisjonskampen, er *Kunnskapssamfunnet*, og det er dette uttrykket jeg kommer til å bruke. Samtidig er det etter hvert mange som mener at det fundamentalt nye i dette samfunnet er måten informasjon og kunnskap er integrert på i samfunnets produksjonsapparat, både som produksjonsmiddel og ikke minst som gjenstand for kjøp og salg i et marked. Dette gjør at jeg har valgt å se spesielt på de *kunnskapsøkonomiske* aspektene ved dette nye samfunnet og de rammebetingelser det setter for bibliotekene.

Kunnskapssamfunnet handler selvfølgelig om kunnskap. Det handler om produksjon og forvaltning, formidling og bruk av denne kunnskapen (eller egentlig av informasjon, som kan omgjøres til kunnskap), men også om nye kommunikasjonsformer, nye måter å leve på og dypest sett om nytt innhold i grunnleggende begreper som tid og rom. I kapittel 3 vil jeg prøve å peke på noen hovedtrekk som skiller det nye samfunnet fra det gamle, og vise hvordan disse trekkene både utfordrer og skaper nye muligheter for bibliotekenes virksomhet.

GAMLE SANNHETER UNDER LUPEN

En fornyelse av bibliotekfeltet vil handle om *relevans*. Hvis bibliotekene vil være med på reisen, må de finne sin plass i det nye samfunnet, en "nisje" som gjør dem til relevante aktører, ikke bare for dem som elsker bibliotek, men også for resten av samfunnet. Prosessen man går inn i vil handle om å mestre det nye; å møte nye rammebetingelsene med et åpent – og fryktløst – sinn.

Et viktig ledd i enhver endringsprosess, er å stille spørsmål ved etablerte sannheter, og i bibliotekfeltet – som i bokbransjen for øvrig – er det mange slike sannheter. Det gode ved etablerte sannheter er at de utgjør et felles verdigrunnlag og virker samlende på troppene under marsjen – så lenge man vet hvor man er på vei. Vanskeligere er det når veien endres under føttene på en, da kan slike sannheter, eller dogmer, virke både tilslørende og passiviserende.

Å stille kritiske spørsmål til vedtatte sannheter, og å ta innover seg nye måter å tenke og handle på, betyr ikke at man må forkaste sine tradisjoner og sitt verdigrunnlag. Tvert i mot handler endringen om å ta vare på verdiene, men å sette dem inn i nye rammer. Det vil kreve innsikt og innsats, fra både institusjon og profesjon og faglige organisasjoner, fra politiske ledelse, men først og fremst fra det enkelte bibliotek. Det vil kreve mot og samarbeid. Og det vil kreve at man, med forståelse av de

nye sammenhengene på plass, tar det vanskelige skrittet fra innsikt til handling. Som vi har lært av Nyhuus.

To dager før denne oppgaven skulle leveres, kom Aftenposten med oppslaget: "*Bokbransjen digitaliseres. Bokhandlere på offensiven*" (Bjørkeng, 2008)⁴. Her omtales den norske bokhandlerbransjens grep for å møte utviklingen fra det digitale samfunnet. Strategiene er trukket opp i bransjens egen analyse av de nye rammebetingelsene, og skal gjøre dem i stand til å ligge i forkant av markedsutviklingen. Rapportens tittel er et spørsmål: "*Hvordan sikre at bokhandlerne også blir en handelsplass for digitalt innhold*", og svaret som refereres i oppslaget omtaler fire trekk: et *teknologisk*, med digitale tekster og *Print on demand* ("Trykker en bok på tre minutter."), et *markedsorientert* med faste, lave priser a la Amazon.com (og Rema 1000!), og et *brukerorientert*, med blant annet "smaksprøver" av vareutvalget, også a la Amazon. Det siste aspektet er *intern logistikk* knyttet til den digitale utviklingen; man ser for seg at bokhandelen blir sitt eget trykkeri (her er det lagerplass å spare!), og ikke minst vil bransjen innføre digitale lesebrett som en prøveordning for å sette organisasjonen i stand til å møte kundene med nødvendig kompetanse.

Her er det klarer paralleller til bibliotekfeltet; utviklingen som refereres har vært forutsett av mange, blant andre Tord Høivik i scenariearbeidet, *Kniven på strupen* (2005a). Det har ikke vært tid til å innarbeide dette eksemplet i mine drøftinger, og jeg har heller ikke hatt tid til å se nærmere på bokhandlernes analyser av og strategier (selv om jeg regner det som sikkert at at rapporten ville vært et spennende sammenligningsgrunnlag for bibliotekstrategiene). Men oppslaget oppsummerer alle de hovedpoeng jeg forsøker å få frem i dette arbeidet, for det kunne etter min mening like gjerne ha handlet om bibliotek (sic.). Bortsett fra at bokhandlerne (inntil videre) kan ta seg betalt for sine tekster og tjenester (Høivik, 2008) (se fotnote om YouTube), så er det den samme virksomheten det handler om, for begge bransjer.

En liten betraktning til slutt: Aftenposten formulerer bokhandlernes rapport som "strategier for imøtegåelse av den kommende digitaliseringen av bokbransjen." Om dette er en språklig eller en kunnskapsmessig feil, er usikkert, men til denne uttalelsen vil jeg si tre ting: Digitaliseringen omfatter ikke bare bokbransjen, men hele samfunnet, og bokbransjen gjør alt de kan for å beskytte sin posisjon i det nye kunnskapsmarkedet. For det andre er ikke digitaliseringen et "kommende" fenomen, selv om mye arbeid gjenstår. Digitaliseringen er kommet for lengst, og den spiser stadig større deler av det som tidligere var den analoge tekstproduksjonens domene. Og sist, men ikke minst regner jeg med at bokhandlernes bransjeorganisasjon ikke mener å "imøtegå" utviklingen, men tvert i mot "går den i møte", som den erfarne markedsaktør den er.

⁴ På samme oppslag var det en notis om nettstedet YouTube og deres lansering av en virtuell kinosal. En detalj, som peker fremover mot den nye kunnskapsallmenningens økonomiske strukturer, refereres slik: "Filmskaperne får betalt en andel av YouTube's annonseinntekter fra hver film, og seerne har også anledning til å kjøpe filmen."

Og med det går jeg løs på analysen av den digitale utviklingens utfordringer til min egen bransje i det samme markedet, bibliotekene.

KAPITTELOVERSIKT

Jeg har disponert den videre fremstilling slik:

I kapittel 1, *Tre perspektiver på bibliotek og samfunn – et bakteppe*, skisserer jeg noen overordnede forhold som danner bakgrunnen for mitt arbeid. De tre forholdene jeg trekker frem er et *historisk*, et *teknologisk* og et *praktisk* perspektiv.

Kapittel 2, *Empiri, teori og metodisk tilnærming*, er en gjennomgang av undersøkelsens materiale og de metodiske, herunder teoretiske, valg jeg har gjort. Her defineres også min problemstilling.

Kapittel 3, *Utfordringen fra Kunnskapssamfunnet – et teoretisk utgangspunkt*, er en omverdensanalyse som skal utdype problemstillingen. Jeg peker kort på noen grunnleggende trekk ved Kunnskapssamfunnet, og hvordan det skiller seg fra det foregående Industrisamfunnet. Jeg trekker også frem det jeg mener er noen sentrale kilder til forståelse av de nye sammenhengene. Til slutt peker jeg hva jeg mener er de viktigste utfordringer bibliotekene står overfor.

I kapittel 4, *Virksomhetsperspektiv i bibliotek – en praktisk-teoretisk metode*, gjør jeg rede for mitt metodiske grep. Her trekker jeg også en parallell til en annen institusjon med et samfunnsoppdrag knyttet til kunnskap og opplysning: allmennkringkasteren NRK, som jeg mer det kunne være nyttig for bibliotekene å sammenligne seg med – og kanskje alliere seg med. Til slutt i dette kapitlet definerer jeg de forskningsspørsmål jeg ønsker å stille til mitt materiale.

Kapittel 5, *To måter å møte fremtiden på – funn og analyser*, er en gjennomgang av de to strategidokumentene jeg har valgt som materiale i lys av spørsmålene jeg har formulert.

Kapittel 6, *Mot fremtidens bibliotek – konklusjoner og veien videre*, er en oppsummering av analysen og en presentasjon av mine konklusjoner. Her knytter jeg også noen egne refleksjoner til mitt tema. Til slutt trekker frem noen mulig temaer for videre forskning.

I kapittel 7, *Avslutningsvis – en visjon for biblioteket*, runder jeg av med en personlig betraktning om morgendagens bibliotek.

I TRE PERSPEKTIVER PÅ BIBLIOTEK OG SAMFUNN – ET BAKTEPPE

Uten en grunnleggende forståelse av hva endringene i det nye samfunnet består i, og ikke minst av hvilke sammenhenger de er en del av, er det vanskelig å svare på de utfordringer dette samfunnet presenterer. Jeg vil trekke frem *tre perspektiver* som jeg mener er viktige for en slik forståelse, et *historisk*, et *teknologisk* og et *praktisk*. I en annen sammenheng kunne det være interessant å gå i dybden på hvert enkelt av disse perspektivene; her vil jeg bare kunne berøre dem kort, med utgangspunkt i hva jeg mener er mest relevante for min analyse.

I.1 ET HISTORISK PERSPEKTIV – ”DET HAR SKJEDD FØR”

Hvis man aksepterer forutsetningen om at den digitale revolusjonen representerer et nytt paradigme, finnes det flere historiske paralleller som kan sette dagens digitale utvikling i relieff. En slik parallell er det tekstbaserte samfunnet som sprang ut av Gutenbergs trykkteknologi⁵, og som vi nå vet pekte fremover mot reformasjon, opplysningstid og dyptgripende borgerlige revolusjoner.

Det vil føre for langt å gå inn på alle de forhold det kunne være fruktbart å sammenligne, men jeg vil peke på *tre trekk* ved utviklingen etter 1450 som jeg mener er relevante for bibliotekfeltets møte med det digitale samfunnet. Her er det ikke plass til annet enn å male med svært bred pensel, men jeg henviser spesielt til Elizabeth Eisensteins bok *The printing revolution in early modern Europe* (1993), og til Trond Berg Eriksens *Budbringerens overtak* (2000), for en utdyping av mine generaliseringer.

I.1.1 Masseproduksjon, debatt og ny basis for autoritet

Det første trekket jeg vil peke på er hvordan Gutenbergs nye teknologi la grunnlag for *masseproduksjon av tekst*. Det at mange fikk tilgang til det samme tekstmaterialet, fikk dyptgripende følger, først og fremst for det akademiske miljøet som i stor grad representerte den lesekyndige delen av samfunnet. I tillegg til at mange fikk tilgang til de samme tekstene, og derved var i stand til å diskutere

⁵ Man omtaler ofte Gutenbergs nye teknologi som oppfinnelse av trykkpressen, men dette er bare delvis riktig; trykkpressen var allerede i bruk til trykking av hele, håndskårne sider, f.eks. avlatsbrev. Det grunnleggende nye ved Gutenbergs teknologi var hans innføring av *løse tykktyper*. Ved å sette sammen tekstsider av løse typer i en trykkform, ble tekstproduksjonen vesentlig forenklet, og produksjonshastigheten økte dramatisk, med betydelig kostnadsreduksjon som en viktig effekt. En videreutvikling av trykkpressen var allikevel en viktig forutsetning for den nye teknikken, som krevde større trykk enn tidligere presser kunne gi. Andre forutsetninger var nye typer trykksverte, papir og andre produksjonsdetaljer. Det hører med til historien at de første typene ble skåret for å ligne mest mulig på håndskrift, men at det både i Tyskland og ikke minst i Italia, allerede etter kort tid (før 1500) ble utviklet nye skrifttyper, tilpasset den nye teknologien. (Rannem, 2005)

innholdet, gjorde denne produksjonen det mulig å få tilgang til tekster som *belyste flere aspekter ved etablerte sannheter*, Berg Eriksen sier det slik: *"Man oppdaget at tradisjonen ikke bare talte med én stemme, men var et skjærende falskt kor."* (s. 83). Dette påvirket igjen autoritetsforholdene mellom leg og lærd, student og lærer, ung og gammel. Det siste av disse aspektene var kanskje det mest grunnleggende; i den tidligere, muntlige kulturen ble kunnskap "båret i hodet", og alder og erfaring var derfor en viktig kilde til autoritet. Under det nye paradigmet, hvor boken ble den nye informasjonsbæreren, var det *den som kunne lese* som ble autoriteten. Som administrativt verktøy for herskerne, hadde skriftkulturen lenge vært viktig; engelske Vilhelm I.s *Doomsday book* fra 1086 (wikipedia.en) er ett tidlig eksempel på skriftlig statsadministrativ styring, et annet finner vi i Fredrik 2.s sicilianske kongedømme (op.cit.) hvor etablering av skriftlige, standardiserte lover på 1200-tallet hadde røtter helt tilbake til den høyt utviklede skrifttradisjonen – med tilhørende overraskende høy leseferdighet i befolkningen – i antikkens Roma (Rannem, 2005).

En vesentlig følge av trykkekulturen var at kirkens dogmer ble satt under debatt i langt større utstrekning enn tidligere, med følger som jeg skal komme tilbake til nedenfor. Og endelig gjorde den nye, vesentlig lavere, produksjonskostnaden at utviklingen av nye tekster, basert på andres tanker, skjøt fart.

Parallellen til mengden og mangfoldet i dagens digitale informasjonskilder, muligheten til å orientere seg i kunnskapsuniverset, mestring av det nye mediet og tilhørende muliggjøring av egen produksjon, er slående – og spennende. Og ikke minst ser vi hvordan yngre generasjoner blir de nye autoriteter, basert på sin mestring av den nye teknologiens mangfold av muligheter.

1.1.2 Nye bransjer

Men det er ikke bare på brukersiden at parallellen er slående; ny teknologi skaper nye produksjonsforhold, og et annet sentralt trekk er derfor at *nye bransjer* viser seg på arenaen og spiller etablerte aktører, med røtter i det gamle paradigmet, ut over sidelinjen. Før Gutenberg var for eksempel *skriverne* en sentral profesjon i alle europeiske samfunn, og skriverlaugene en prestisjetung samfunnsgruppe. I årene etter 1450 spratt trykkeriene opp som paddehatter over hele Europa, allerede i 1480 fantes det et betydelig antall, spesielt i Tyskland og Italia, men også andre land, som Frankrike og Spania, og etter 1500 hadde den nye profesjonen, *trykkerne*, tatt over hoveddelen av markedet, mens skriverne var blitt fullstendig marginalisert. (Eisenstein, s. 14 ff.)

Parallellen til vår tids fremvekst av digitalt basert kunnskapsproduksjon er ikke vanskelig å få øye på. Hvilken betydning den vil få for bibliotekarprofesjonen, gjenstår å se. Men det er en historiens ironi at nettopp trykkerne, eller typografene som vi kjenner dem som, led samme skjebne som skriverne, 450 år senere, da nye profesjoner som grafiske designere og andre "digitale" grupper invaderte feltet og slo bena under det som hadde vært en tilnærmet monopolsituasjon siden Gutenbergs tid.

1.1.3 Den nye teknologiens demokratiserende effekt

Den tredje historiske parallellen jeg vil trekke frem er *det politiske perspektivet*. Jeg har tidligere pekt på hvordan Gutenbergs teknologi på lang sikt hadde en "finger" med i alle de store samfunnsendringer vi kjenner fra historiebøkene. Her vil jeg spesielt peke på det jeg ser som kanskje mest sentrale elementet i politisk utvikling: *den nye teknologiens demokratiserende potensial*.

Det er ikke uvanlig å påstå at Martin Luthers reformasjon av, eller kanskje heller opprør mot, den katolske kirke på begynnelsen av 1500-tallet, ville vært utenkelig uten Gutenberg. Luthers dogme om "ordet alene" – at religion var en sak mellom den enkelte og Gud, at det var *bibelt teksten* som var "broen" til Gud, og at kirken var overflødig som "mellommann" – baserte seg på at "ordet", dvs. teksten, faktisk var tilgjengelig i stort omfang. Spredning og videreutvikling av de reformatoriske ideene gjennom det nye skriftmediet, sammen med Luthers oversettelse av bibelen fra latin til tysk, et språk folk kunne forstå, var en forutsetning for den "demokratisering" av religionen som var kjernen i reformasjonen. Det blir bråk av sånt, og også i den påfølgende kampen mellom "reformantene" og den katolske kirkens motreformasjon, ble trykkpressen et viktig våpen på begge sider.

Parallellene til dagens situasjon er mange, men jeg vil her bare trekke frem et par eksempler. På den ene siden er mange som mener at de digitale mediers "demokratiserende" effekter er tvilsomme. Dette kom senest til uttrykk i debatten etter Dag Solstads utspill om ytringsfrihetens kår (Samtiden 2-2008), der uttrykk som "den nye dodøren" var en av mange betegnelser på det nye mediets rolle i den offentlige samtalen. På den annen side kan man se hvordan den nye teknologien har gjort det mulig for tidligere usynlige, undertrykte grupper å komme til orde, slik vi for eksempel så det under opptøyene i Burma våren 2008. Uansett hvilket perspektiv vi velger, så er parallellen til trykkekulturen nærliggende, når vi ser på hvordan teknologien dramatisk øker enkeltmenneskers mulighet til å uttrykke seg i det offentlige rom.

Mens det i ettertid er lett å se hvordan Gutenbergs teknologi la grunnlaget for et helt nytt Europa, var det nok ikke mange i hans samtid som overskuet konsekvensene av den nye teknikken. På samme måte kan det være vanskelig for oss å fatte hvilke følger den digitale teknologien vil få for morgendagens samfunn. Og jeg tenker at følgene av den digitale teknologien vil bli enda større (om enn ikke så dramatiske?) som effekten av Gutenbergs små trykktyper, ettersom vår nye teknologi ikke bare rommer produksjon, formidling og bevaring av informasjon, men i tillegg er et helt nytt sted for menneskelig aktivitet.

I.2 ET TEKNOLOGISK PERSPEKTIV – VERKTØY OG ENDRINGSAGENT

Samfunnsutviklingen drives i stor grad av teknologien; både kontinuiteten og sprangene i historien er nært knyttet til utvikling av ny teknologi. Teknologien har imidlertid to aspekter, ett er instrumentelt og det andre kulturelt og sosialt. Historien viser oss for eksempel hvordan Gutenbergs trykkpresse og løse trykktyper, i utgangspunkt *redskap* for produksjon og spredning av informasjon, også ble en (blant mange) *utløsende faktor for dyptgripende endringer* i samfunnet.

Teknologi sorterer i utgangspunktet under "harde" vitenskaper, som matematikk, informatikk og naturvitenskap. For bibliotekfeltet, som har en overveiende "myk", humanistisk orientering, med litteratur og kultur som sentrale elementer, er en teknologisk orientering ofte ganske fjern. Riktignok påstås det med stor tyngde at det norske bibliotekfeltet var tidlig ute både med å forstå og å ta i bruk den digitale teknologien; allerede på 1970-tallet var feltet i gang med både forskning på og implementering av det nye redskapet. Min påstand er allikevel at denne teknologiske orienteringen hørte hjemme i det forrige paradigmet, med IKT som et verktøy for effektivisering av Industrisamfunnets strukturer. Mange mener dessuten at feltet i løpet av 1990-årene "skuslet bort" det forspranget man hadde fått ved å komme tidlig i gang, ved ikke å ta inn over seg den revolusjonen som Internett innebar.

Jeg mener derfor at dagens bibliotekfelt i mye større grad må orientere seg mot den nye teknologi-forståelse enn hva tilfellet har vært. Et gledelig trekk i denne sammenheng i nyere tid, er at stadig flere studenter ved bibliotekarutdanningen kaster seg over de digitale fagene; for eksempel handler en betydelig andel av masteroppgavene ved utdanningen i Oslo våren 2008, om teknologiorienterte temaer. Et annet viktig trekk er at den generasjonen som nå er i ferd med å bli voksen, er født samtidig med Internett; de kjenner ikke den "hel-analoge" verden som tidligere generasjoner har med seg i bagasjen.

Dette siste trekket har mange aspekter det ikke er mulig å komme inn på her, men gir grunn til å tro at fremtidens bibliotekarer vil ha et mer selvfølgelig forhold til teknologien – i det minste som verktøy – enn det dagens profesjonsutøvere vanligvis har. Allikevel mener jeg at profesjonen som sådan i tillegg må ha et forhold til teknologiutvikling i det andre perspektivet – som premiss og endringsfaktor. Uten en grunnleggende innsikt i hvordan teknologi påvirker både samfunn og virksomheter som bibliotek, hvordan den former det markedet bibliotekene skal operere i – og ikke minst hvordan den preger brukernes adferd og behov – vil bibliotekarprofesjonen kunne risikere å bli vår tids skriverlaug.

I.3 ET PRAKTISK PERSPEKTIV – FOLKEBIBLIOTEK SOM VIRKSOMHET

Bibliotek og bibliotekarer er blant samfunnets generalister, sammen med grupper som for eksempel lærere og journalister. Riktignok finnes det både spesialiserte fagbibliotek og andre spesialbibliotek med avgrensede funksjonsområder, men jeg ønsker i mitt arbeid å fokusere på *folkebiblioteket*, som spenner – og må strekke seg – over mange felt. I følge tolkningen av det som gjerne kalles deres samfunnsoppdrag, skal folkebibliotekene være kulturbærere og -formidlere, gi tilgang til offentlig informasjon og til kunnskapsuniverset, ivareta sosiale funksjoner som integrasjon og sosial utjevning, og være arena og møteplass i lokalsamfunnet. Sist, men ikke minst skal de være et av samfunnets redskaper for styrking av ytringsfrihet og demokratiske verdier.

Folkebibliotekene lever et motsetningsfylt liv; de omfattes av en hovedsakelig verdibasert legitimering, og står tilsynelatende utenfor – og hevet over – samfunnets mer prosaiske, instrumentelle produksjonsside. Samtidig lever de i et praksisbasert felt og er en del av samfunnets samlede apparat for kunnskapsproduksjon. Dette forholdet vil jeg komme mer tilbake til senere; her vil jeg bare lansere påstanden om at bibliotekene, til tross for sin verdibaserte overbygning, også er en av samfunnets instrumentelle virksomheter, og at de er prisgitt et kunnskapsmarked med ganske andre spilleregler enn den arenaen de har vært vant til.

Når et så komplekst felt møter grunnleggende utfordringer og må endre retning, hjelper det bare delvis å forstå hva som skjer; det trengs også redskaper for å omsette innsikten i praktisk handling. Lærdommen fra parallellene ovenfor, er at et nytt paradigme kommer konkret til uttrykk i måten samfunnet organiserer seg på, blant annet gjennom ny arbeidsdeling. Eksempler finnes det mange av, på Gutenbergs tid var det skriverlaugene som kom under press, i dag ser vi at for eksempel platebransjen og forlagene sliter med å tilpasse seg nye forhold. Jeg ser på skrivernes, og av nyere dato, typografenes, skjebne som en nyttig påminnelse om at ingen aktører er "fredet" når historien går sin gang – heller ikke bibliotekarer.

2 EMPIRI, TEORI OG METODISK TILNÆRMING

Jeg vil altså undersøke hvordan norsk bibliotekstrategier møter det nye kunnskapssamfunnet, og det naturlige stedet å lete etter disse strategiene er bibliotekutredningen, *Bibliotekreform 2014*, som ble fremlagt av ABM-utvikling høsten 2006. Utredningen var svar på et felles mandat (KKD, 2004) fra Kultur- og kirkedepartementet (KKD) og Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD), og er inntil videre det mest oppdaterte uttrykket for norsk bibliotekpolitikk. I skrivende stund ligger utredningen på departementenes bord som en mulig basis for en stortingsmelding om bibliotek som er ventet i slutten av september 2008. Om meldingen vil være i tråd med utredningen, eller om den vil ta sin egen retning, vet trolig ingen utenfor departementet. Inntil videre er jeg henvist å søke svar på mine spørsmål i utredningsdokumentet.

Jeg regner med at en fagpolitisk utredning skal gi konkrete svar på konkrete utfordringer i feltet den behandler, og jeg mener å finne støtte for min forventning i mandatet, hvor det heter:

”Eit overordna siktemål er å identifisera og konkretisera dei framtidige utfordringane for biblioteksektoren tufta på ei grunnleggjande drøfting av kva rolle biblioteket skal spela i informasjons- og kunnskapssamfunnet [...]” (*Mandatet, pkt. 7*)

2.1 UNDERSØKELSENS MATERIALE

Min opprinnelige tanke var å analysere den norske utredningen i detalj for å se hvilket bilde som tegnes av de utfordringer bibliotekene står overfor, og hvilke løsninger som er valgt for å møte disse utfordringene. Det viste seg imidlertid vanskelig å få grep på det bibliotekpolitiske budskapet i dokumentet, som er meget omfattende og som beskriver bibliotekfeltet i stor detalj. Dokumentet omtaler mange utfordringer, men hovedsakelig i form av løpende tekst, noe som gjorde det vanskelig å få oversikt over hovedlinjene. Jeg trengte derfor en ny tilnærming.

Det er lang tradisjon i det norske bibliotekfeltet for å sammenligne seg med andre land, og spesielt Finland og Danmark holdes ofte opp som foregangsland innen nordisk bibliotekutvikling. Begge land fører en aktiv bibliotekpolitikk og kan vise til betydelige resultater, blant annet i oppnåelsen av kunnskapspolitiske mål, noe for eksempel de siste års europeiske undersøkelser av utdanningsresultater er en indikasjon på.⁶ I den senere tid har da også norske utdanningsmyndigheter trukket inn blant annet finske erfaringer i arbeidet for å løfte norsk skole, uten at jeg kan se at bibliotek er spesielt løftet frem som suksessfaktor.

⁶ En nærmere undersøkelse av om det finnes påviselige sammenhenger mellom bibliotekbruk og utdanningsresultater, ville etter min mening vært et nyttig prosjekt som basis for videre utvikling av skolebibliotekene.

Jeg så derfor for meg at en sammenligning med disse lands bibliotekstrategi kunne være en fruktbar tilnærming til studiet av den norske utredningen, og jeg valgte, av grunner jeg skal gjøre rede for nedenfor, å trekke inn det *danske* strategidokumentet, *Fra information til viden*, fra 2006, som del av mitt materiale. Håpet var at jeg ved å sette de to dokumentene opp mot hverandre, ville bli i stand til å trekke ut noen hovedlinjer i bibliotekpolitikken, som det ville gi mening å drøfte.

2.1.1 Det norske materialet

Bibliotekreform 2014 består av to deler. *Del I Strategier og tiltak* er ”en kortfattet oversikt over strategier og tiltak” (ABM-utvikling, 2006a), og tar for seg noen hovedtrekk i det norske bibliotekfeltet, i tillegg til en beskrivelsen av de enkelte satsingsområder for politikken. *Del II Norgesbiblioteket – nettverk for kunnskap og kultur*, er ”en mer omfattende beskrivelse av sektoren, [...] særlig beregnet på dem som skal følge opp gjennomføringen av utredningen og dem som ønsker å få en grunnleggende innføring i sektoren.” (ABM-utvikling, 2006b). Bakgrunnsdokumentet bygger, så vidt jeg kan se, i stor grad på føringene fra mandatet.

Jeg har underveis i arbeidet vurdert også å bruke materiale fra selve utredningsprosessen og fra den etterfølgende høringsrunden, for å supplere funnene. Et slikt tilleggsmateriale ville utvilsomt kunnet gi nyttig informasjon om tankegangen bak strategiene; når jeg allikevel har valgt å se de to dokumentene isolert fra øvrige kilder, så er det fordi det vil være føringene i det endelige dokumentet som definerer agendaen. I den følgende analysen vil jeg for enkelhets skyld, referere til de to norske dokumentene som henholdsvis *NO2014-1* (strategi) og *NO2014-2* (bakgrunn).

2.1.2 Den danske strategien – et sammenligningsgrunnlag

Det er flere grunner til at jeg valgte nettopp det danske dokumentet som sammenligningsgrunnlag for den norske strategien. For det første har jeg praktiske og objektive grunner: både det norske og det danske dokumentet ble lagt frem i 2006, og jeg antar derfor at det bildet som tegnes av bibliotekenes rammevilkår, er basert på sammenlignbare omverdensanalyser. For det andre er de to dokumentene bygget mye over samme lest, noe som gjør sammenligningen enklere. Samtidig har jeg noen mer subjektive grunner til å velge nettopp denne, fremfor en annen. For det første er den både kortfattet og ryddig i form, og spisset og tydelig i innhold, noe som gjør den lett å bruke. Dessuten er Danmark kanskje det nordiske landet som har markert seg mest i bibliotekpolitisk sammenheng. Den viktigste grunnen er imidlertid mitt valg av *kunnskapsøkonomien* som aspekt av Kunnskapssamfunnet; dansk bibliotekpolitikk er kjent som den mest kommersielle av de nordiske, noe som blant annet fremgår

hvis man sammenligner de respektive lands biblioteklovgivning. Jeg har gjort en slik sammenligning tidligere, og henviser til dette arbeidet for en eventuell utdyping av temaet (Frodesen, 2004).

Den danske strategien består, som den norske av to deler, et kortfattet strategidokument, *Fra information til viden – På vej til vidensamfundets bibliotek* (Bibliotekstyrelsen, 2006a), og et bakgrunnsdokument med samme hovedtittel, men med undertittelen: *Bibliotekstyrelsens oplæg til strategi for dansk biblioteksudvikling* (Bibliotekstyrelsen, 2006b).

Det danske strategidokumentet inneholder hovedlinjene i det strategiske grep danske bibliotekmyndigheter ønsker å ta, mens bakgrunnsdokumentet har mange av de samme trekk som det norske, men gir en kortere beskrivelse av feltet og av utvalgte trekk ved det landskapet. Det er også her man finner definisjon av satsingsområder og konkrete tiltak – avsnitt som i det norske dokumentet er lagt til *strategidelen*. I analysen vil jeg referere til de to danske dokumentene som DK2020-1 (strategi) og DK2020-2 (bakgrunn).

2.1.3 Avgrensning i bruk av materialet

Jeg har valgt å begrense min analyse til de to *strategidokumentene* (NO2014-1 og DK2020-1). Årsaken er en antakelse om at slike separate strategidokumenter ofte vil bli brukt uavhengig av sitt underlagsmateriale, og jeg regner derfor med at jeg kan finne sentrale oppsummeringer og hovedtrekk i de nye strategiene her. Ikke desto mindre vil det også kunne være aktuelt å trekke på funn fra bakgrunnsdokumentene. Det finnes temaer, spesielt i den norske utredningen, som er omtalt i del 2, men som ikke er berørt i strategidelen, som det kan bli behov for å trekke inn. Når jeg bruker begrepet *utredningen* i det følgende, vil det imidlertid være det norske *strategidokumentet* jeg henviser til; hvis jeg får behov for å hente inn elementer fra bakgrunnsdokumentet i tillegg, vil jeg nevne det spesielt.

2.2 PROBLEMSTILLING OG TILNÆRMING

Jeg har definert følgende overordnede problemstilling for mitt arbeid:

”I hvilken grad er norsk bibliotekpolitikk, slik den kommer til uttrykk i utredningen, Bibliotekreform 2014, et svar på utfordringen fra det digitale Kunnskapssamfunnet og dets kunnskapsøkonomiske logikk? Hvilke likheter og forskjeller kan man lese ut av den norske og den danske strategiens beskrivelser av bibliotekets rolle i det nye kunnskapsmarkedet?”

Jeg hadde to alternative veier å gå for å svare på disse spørsmålene. Jeg kunne gå i *dybden*, og prøve å tegne et totalbilde av hvordan de to strategiene ser på bibliotekenes rammevilkår og hvilke løsninger som skisseres for en utviklingspolitikk, for deretter å sammenligne mønstrene jeg fant. Alternativt

kunne jeg gå i bredden, se på overordnede føringer og stille spissede spørsmål til tekstene, for å avdekke konkrete svar.

Relatert til det praktiske perspektivet som jeg skisserte i kapittel 1, mener jeg at den siste av disse tilnærmingene er mest fruktbar, ettersom den trolig vil kunne gi de tydeligste svarene på problemstillingen. Det er derfor denne vinklingen jeg har valgt, og som tidligere nevnt, vil jeg primært fokusere på folkebibliotekene.

Som det vil fremgå, har jeg valgt en *normativ* tilnærming til mitt tema. Jeg tar utgangspunkt i et bilde av Kunnskapssamfunnet basert på det jeg mener er et bredt spekter av kilder. Deretter identifiserer jeg det jeg anser for å være de viktigste utfordringer for bibliotekene i dette samfunnet. Det finnes utvilsomt mange som vil være uenige i min vurdering, men min hensikt med arbeidet har vært, ikke å levere en ny *pro et contra*-analyse, men derimot å lage et håndgripelig bidrag til utviklingen av morgendagens bibliotek. På denne bakgrunn mener jeg det er et legitimt - og redelig – grep å legge mine egne premisser frem som basis for vurderingen av strategidokumentene.

Jeg har også valgt å definere mitt eget metodiske grep for analysen, en praktisk-teoretisk tilnærming som jeg gjør nærmere rede for i kapittel 4, hvor jeg også spesifiserer de forskningsspørsmål som jeg vil se på materialet i lys av. Men først vil jeg, i korte trekk redegjøre for mitt valg av tilnærming.

2.2.1 En instrumentell tilnærming til bibliotekpolitikk

Det finnes flere meninger om hvilken rolle folkebiblioteket skal spille; ett av mange skiller går mellom kulturpolitikk og kunnskapspolitikk, et annet handler om hvordan det demokratiserende samfunnsoppdraget skal utøves.

Som jeg har nevnt tidligere, står folkebibliotekene i et dilemma: på den ene siden har de verdibasert overbygning, som kulturaktør og forvalter av "åndelige" verdier. På den andre siden bedriver de en virksomhet som ligner til forveksling på den andre, også kommersielle virksomheter driver, å forsyne et marked med "tekster" av forskjellig slag. De kommersielle av disse konkurrerende aktørene har en rent instrumentell begrunnelse – lønnsomhet – for sin virksomhet. Det som gjør at bibliotekene kan distansere seg og fremstå som annerledes, er *gratisprinsippet*, et grunnleggende prinsipp for virksomheten som det er bred politisk enighet om Norge og i Norden.

Men hva er gratisprinsippet egentlig? Jeg ser to aspekter som jeg tror er sentrale; for det første er det et symbol, en *identitetsmarkør* for feltet, for det andre er det et *konkurransefortrinn*, noe jeg skal komme mer inn på senere. Et viktig kontrollspørsmål i denne sammenheng er: i hvilken grad skiller bibliotekene seg fra de øvrige aktører hvis man tar bort dette prinsippet?

En premiss for mitt videre arbeid er at bibliotekene opererer i samme marked som de kommersielle kunnskapsaktørene, og at de derfor må forholde seg til de samme spillereglene. Her er det instrumentelle rammer som gjelder, også for noe som tilsynelatende ligger utenfor markedet, som kulturpolitikken. Jeg mener å finne støtte for dette synet hos for eksempel Geir Vestheim som tidligere mente at folkebibliotekene trekkes mellom to rasjonaliteter – en instrumentell og en verdibasert (1994), men som senere (2007/2006 upubl.) er kommet til at det vi gjerne tenker på som verdibasert politikk – hans eksempel er kulturpolitikken – egentlig også er instrumentell. Vestheim begrunner sitt nye synspunkt slik:

“All cultural policy seems to be about influencing people’s cultural behaviour. In some way or other cultural policy always aims at “civilizing” populations or influencing citizens, which means also that cultural policy by definition is instrumental – the aims of cultural policy are always beyond culture itself. It has its legitimacy in the population, not in the culture.” (2006, s. 6)

Som jeg skal vise senere, er dette helt i overensstemmelse med premissene i den nye kunnskapsøkonomien som utgjør kjernen i Kunnskapssamfunnet.

Jeg mener på denne bakgrunn at en fruktbar definisjon av bibliotekets samfunnsoppdrag kan være at den overlapper med og skal bidra til å nå samfunnets mål innenfor flere politikkområder, som *kunnskaps- og utdanningspolitikken*, *kultur- og sosialpolitikken*, og at den i tillegg grenser opp mot flere andre områder, ikke minst *mediepolitikken*⁷. Det er min oppfatning at man ved å ta en *instrumentell rolle* innenfor disse områdene, vil gjøre biblioteket til en mer synlig bidragsyter, både til samfunnets instrumentelle politiske mål, og til mer verdibaserte mål, som det overordnede målet om styrking av demokratiet; den kanskje viktigste basis for folkebibliotekets legitimitet. Jeg tror også et slikt perspektiv ville være nyttig for å få neddempet det som mange kaller festtaleretorikk, som ofte omgir bibliotekene. I det følgende er det bibliotekenes bidrag til *kunnskapspolitikken* jeg vil fokusere på.

2.3 METODISKE OG TEORETISKE BETRAKTNINGER

Det finnes mange mulige innganger til en analyse av et bibliotekfelt i endring, og jeg har for eksempel vurdert institusjonell teori som en mulig ramme for mitt arbeid. Når jeg har valgt å se bort fra denne tilnærmingen, er det fordi den i stor grad er orientert mot institusjoner som sådan, og etter min mening lite fruktbar i en analyse av bibliotekinstitusjonens møte med markedet. På den annen side finnes det ledelses- og markedsteoretisk materiale som det kunne vært aktuelt å trekke på, men disse teoriene omhandler, og er i stor grad rettet mot, kommersiell virksomhet, og vil for mange i bibliotekfeltet oppfattes som fremmede, og vil derfor være lite hensiktsmessige for mitt formål.

⁷ Min definisjon er i noen grad i konflikt med den rollebeskrivelsen som utredningen uttrykker, og som igjen bygger på ABM-meldingens definisjon: “Samfunnsrolla for biblioteka ligg i skjæringspunktet mellom kulturpolitikk, utdanningspolitikk og ein politikk for å styrkja demokratiet.” (Norge 2000, s. 51).

Bibliotek er i stor grad et praksisorientert felt som forvaltes av en praksisorientert profesjon, og mye sentral bibliotekforskning har sin basis i bibliotekarisk erfaring. Etter å ha vurdert de nevnte teoretiske alternativene, valgte jeg til slutt å benytte mitt eget, praksisbasert grep for dette arbeidet. Dette grepet innebærer å trekke veksler på min egen erfaringsbase, som er basert på mange år som leder av andre typer virksomhet, både private og offentlige, bedrifter og organisasjoner.

Jeg er langt fra alene om å ha et virksomhetsperspektiv; ikke minst er virksomhetsteori et sentralt grunnlag blant annet innenfor samfunnsvitenskapelig og pedagogisk forskning. Ikke desto mindre mener jeg at mitt metodiske grep er mitt eget, ved at jeg har utkrystallisert et sett med konkrete spørsmål og derved forenklet tilnærmingen slik at den kan settes i praktisk arbeid.

Mitt metodiske grep tar utgangspunkt i påstanden om at det er store likhetpunkter mellom bibliotek og andre typer virksomhet, til tross for at det også finnes forskjeller. Selv om det fortsatt vil være behov for teoretisk forskning på forhold rundt og i bibliotekene, tror jeg en praktisk og instrumentell tilnærming kan være en brukbar innfallsport til det dilemma jeg pekte på ovenfor – mellom folkebibliotekenes verdibaserte selvbilde og deres instrumentelle, markedsorienterte praksis.

Som jeg nevnte innledningsvis, følger jeg ikke helt den tradisjonelle malen for denne type oppgave. Dette kommer til uttrykk ved at jeg vil bruke mye plass til drøfting av de rammebetingelser jeg mener at morgendagens bibliotek vil måtte forholde seg til. I neste kapittel vil jeg foreta en utdyping av oppgavens problemstilling ved å prøve å skissere noen hovedtrekk ved Kunnskapssamfunnet. Deretter vil jeg definere det jeg ser som de viktigste utfordringer bibliotekene står overfor i møtet med dette samfunnet. I det etterfølgende kapitlet vil jeg så redegjøre mer i detalj for min metodes rammer og innhold, og hvorfor jeg mener den kan representere en farbar vei. Til slutt vil jeg definere de forskningsspørsmål jeg vil bruke som søkelys på materialet.

3 UTFORDRINGEN FRA KUNNSKAPSSAMFUNNET – ET TEORETISK UTGANGSPUNKT

Mange hyllemeter med bøker og en mengde digitale kilder er blitt produsert de siste tiårene for å beskrive de forskjellige aspekter ved det vi i dag kaller *Kunnskapssamfunnet*. For mitt formål, å analysere bibliotekpolitiske strategier, vil det føre alt for langt å gå inn i en detaljert beskrivelse av det bildet som tegnes av dette samfunnet. Jeg må begrense meg til å gripe de spesielle faktorene, å gi tilstrekkelig bakgrunn for å identifisere utfordringen for bibliotekene. Jeg vil kort nevne noen hovedtrekk, og deretter peke på noen av de kilder jeg har brukt som bakgrunnsmateriale. Jeg vil peke på tre hovedaspekter: i tillegg til det teknologiske aspektet som jeg var inne på i kapittel 1. vil jeg også nevne to andre: den globale nettverksdannelsen og en den markedsorienterte kunnskapsøkonomien. Jeg vil gi en kort beskrivelse av hver av dem, men først og fremst vil jeg prøve å vise hvordan sammenhengen mellom dem er det som skiller *Kunnskapssamfunnet* fundamentalt fra det foregående *Industriamfunnet*.

3.1 NOEN HOVEDTREKK – I ALL ENKELHET⁸

Som fenomener, hver for seg, er de tre aspektene jeg har valgt ut, ikke nye; også før Internett og verdensvev, hadde man kommunikasjonsteknologi, nettverksstrukturer over landegrenser og en økonomi hvor kunnskap var en viktig faktor. Det nye består i at den digitale teknologien binder alt sammen, at informasjonsmengden som flyter i det globale nettet øker eksplosivt og at hastigheten på kommunikasjon og transaksjoner øker tilsvarende. Derved skapes nye muligheter for aktivitet og for produksjon, det siste fordi markeder i alle deler av verden er knyttet sammen til en stor organisme, i den "strukturen" vi kjenner som *Internett*.

3.1.1 Internett – en ny, virtuell arena

Et sentralt trekk ved nettet er at det konstituerer et nytt "univers", en *virtuell arena* hvor informasjon flyter fritt, og hvor kommunikasjon og transaksjoner finner sted – så å si i løse luften. I tillegg vil den globale sammenvevingen av lokale markeder, føre til at handel og produksjon øker. Og det er alltid

⁸ Det er helt umulig for meg å identifisere hvor jeg har de enkelte elementer i denne fremstillingen fra, og det er derfor langt mellom litteraturhenvisningene. Tord Høivik har nok vært den viktigste kilden, både med sin blogg, *Plinius*, men ikke minst gjennom mange samtaler om disse temaene. Andre kilder er nevnt i et eget kildekapittel nedenfor. Men den aller viktigste kilden er nettet selv; jeg har lest et utall av artikler, blogger og wikier i løpet av arbeidet med denne oppgaven, som det ikke er mulig å inkludere i litteraturlisten.

noen "til stede" i nettet – når Tokyo går til ro, våkner New York. Dette danner basis for det som har fått betegnelsen *kunnskapsøkonomi*, et fenomen jeg kommer nærmere inn på nedenfor.

Mens "rom"-begrepet slik vi kjenner det, er blitt redefinert, har også begrepet tid fått nytt innhold. Mens hastigheten på en melding fra A til B i tidlige samfunn var begrenset til "den tid det tok for en hest å løpe", var det først på 1800-tallet, med den industrielle revolusjonens jernbane og telegraf – og senere telefon, at man fikk nye, teknologisk baserte rammer for kommunikasjonshastighet. Den digitale teknologien er en videreføring, og den gjør ikke bare mulig med direktekontakt, for eksempel gjennom telefon, men lar *alle* former for kommunikasjon skje i *sanntid* (eng.: *real time*), det vil si at de kan erfares samtidig, uavhengig av hvor man befinner seg i verden.

Tid og sted er sosiale konstruksjoner – verktøy vi har etablert for å kontrollere virkeligheten. Det vil ikke være mulig å gå inn i en drøfting av dette forholdet, som både er komplekst, men først og fremst dypt filosofisk. Her er det bare plass til å peke på at selve den redefinering som den nye teknologien tvinger frem, er den viktigste premissen for rammevilkårene det nye samfunnet setter, og som jeg senere skal definere bibliotekenes utfordringer i forhold til.

3.1.2 Kunnskapsøkonomien – Internetts ektefødte barn

Kunnskapsøkonomien er noe mer enn en ny utgave av Industrisamfunnets økonomiske strukturer, selv om den representerer en perfekt arena for den globale kapitalismen. I tillegg til at den nye arenaen gjør hele verden til ett sammenhengende marked, snur den opp ned på – eller det er kanskje riktigere å si at den jevner ut – gamle, hierarkiske samfunnsstrukturer, knyttet til Marx' begreper overbygning og basis. I "den nye økonomien" er alt knyttet til produksjon; kunnskap – det vil si, omdannet informasjon – er den sentrale produksjonsfaktoren, og nettopp av denne grunn er informasjon blitt en *vare*, en av de som rangerer helt i toppen på verdens handelsbalanser (Kleppe, 2000).

Norske tall fra 2004 er illustrerende: regjeringen hadde da beregnet at hele 77 % av landets samlede kapital besto av "menneskelige ressurser", et begrep for at "kapitalen" samfunnet har til rådighet, primært befinner seg "i menneskers hoder", ikke i fysiske produksjonsfaktorer som maskiner og råvarer. Til sammenligning sto våre olje- og gassreserver i 2004 for bare 12 % av den samlede kapitalen (Norge, 2007).⁹

⁹ I dette bildet kan det være på sin plass å minne om at det norske forholdet mellom kapitalformer må sees på bakgrunn av at norsk økonomi betegnes som "oljedrevet", og derfor i noen grad er å anse som en råvareøkonomi.

Det viktige i biblioteksammenheng, er at også det verdibaserte kulturbegrepet inngår i denne sløyfen; alle samfunnets virksomhetsområder er del av produksjonsapparatet. Som jeg skal vise nedenfor, gjør dette at bibliotekenes forståelse av egen virksomhet må redefineres, noe som henger tett sammen med de utfordringer jeg identifiserer for bibliotekene.

3.2 NOEN KILDER TIL FORSTÅELSE

Det finnes mange autoritative kilder til beskrivelsen av disse fenomenene og til sammenhengene mellom dem, og det vil føre alt for langt å komme inn på dem alle. Her vil jeg bare nevne noen som regnes som sentrale, og som jeg i noen grad har brukt som bakgrunnsmateriale i mitt arbeid.

En av de tyngste blant internasjonale samfunnsforskere, er den spansk-amerikanske sosiologen *Manuel Castells*, som i 1998 kom med sitt 3 binds-verk, *Nettverkssamfunnet*. Verket regnes som grunnleggende for forståelsen av de nye sammenhengene, men er også omdiskutert. Et hovedbegrep hos Castells er hans betegnelse på det globale informasjonsnettverket, som en "space of flows" – et "rom" hvor informasjonen flyter fritt, og som altså danner basis for "den nye økonomien" (Kleppe, 2000). I motsetning til dette bruker Castells betegnelsen "space of places" om det fysiske rommet.

En annen viktig bidragsyter, spesielt til teknologiforståelse, er *Nicholas Negroponte*, grunnlegger av MITs¹⁰ Media Lab, og mannen bak boken *Being digital* (1995) hvor han formulerte det som er blitt standardfrasen i omtaler av fremtidens samfunn: "*Fremtiden er digital*". Ett av Negropontes hovedpoeng er at teknologi er *identitet*; teknologien skaper oss – digital er noe vi er. Vi formes av teknologi, og hvilke teknologier vi velger å knytte an til, avhenger av hvem vi er – og av hvem vi ønsker å være. Dette synet står i skarp kontrast til den humanistiske tradisjon, som en relativt stor del av bibliotekarprofesjonen er forankret i, hvor teknologiforståelse knyttes til bildet av "det hele menneske" som legger premissene og gjør bevisste valg med basis i overordnede verdier og idealer. Her er teknologi verktøy som mennesket har herredømme over. Et sentralt norsk forskningsmiljø som prøver å bygge bro over splittelsen mellom disse to tradisjonene, er *Senter for teknologi, innovasjon og kultur* ved universitetet i Oslo (TIK) som

"[...] utforsker produksjon og formidling av kunnskap - bredt forstått som utviklingen av og samspillet mellom vitenskap og teknologi, nyskaping og innovasjon - ved tverrfaglige koplinger mellom samfunnsvitenskapene og humanistiske fag. Forskningen ved senteret bygger på en forståelse om at vitenskap og teknologi, natur og økonomi på én og samme tid bidrar til å forme kultur og samfunn og er formet av samme." (TIK)

¹⁰ Massachusetts Institute of Technology (MIT)

Innenfor det internasjonale bibliotekfeltet er det også mange kilder å øse av; en sentral aktør er *Lorcan Dempsey*, hovedstrateg i organisasjonen Online Computer Library Center (OCLC), den amerikanske utgaven (om enn ikke-kommersiell) av den norske Biblioteksentralen (Høivik, 2005b), som er en viktig institusjon i amerikansk og global bibliotekforskning. Dempsey er blant mye annet, en av hovedbidragsyterne til OCLCs store omverdensanalyse, *Pattern recognition* (OCLC, 2003), som tegner et både dypt og bredt bilde av samfunnets forskjellige "landskap"; det sosiale, det økonomiske, og det teknologiske landskapet, forsknings- og læringslandskapet, og ikke minst, biblioteklandskapet.¹¹

I det nordiske miljøet regnes *Lars Qvortrup* som en av de mest sentrale teoretikerne på de nye sammenhengene; ett av hans mange bidrag er boken *"Det hyperkomplekse samfund"* (2000), som også regnes som et standardverk. Qvortrups hyperkompleksitet henspiller på at tidligere samfunns kompleksitet i henholdsvis tid og rom smelter sammen, og at den nye, totale kompleksitet derved øker eksponentielt – og blir hyperkompleks. Følgen er at bildet av samfunnet blir flerdimensjonalt og ikke lenger mulig å betrakte ut fra ett enkelt ståsted. Selv spissformulerer Qvortrup utgangspunktet for sine teorier slik: *"Samfundet er kommet i tvil om sin egen selvbeskrivelse."* (s. 50), et utsagn som kan tyde på at det er flere enn bibliotekene som strever med å finne fotfestet i det nye.

Av norske forfattere kunne mange nevnes, men et par jeg har støttet meg på for en mer generell innsikt er *Trond Berg Eriksen*, som jeg har referert tidligere, og sosialantropologen *Thomas Hylland Eriksen* som sammen med *Halvor Finess Tretvoll* har bidratt til å gjøre globaliseringsbegrepet kjent ut over ekspertenes rekker med boken *Kosmopolitikk* (2006). Jeg har også hatt stor nytte av statsviteren *Bent Sofus Tranøy* som satte markedskrefter generelt og kunnskapsøkonomi spesielt, på dagsorden med sin *Markedets makt over sinnene* (2006).

De teknologisk orienterte skribentene er etter hvert blitt mange, her rager for eksempel *Jon Bing* og *Eirik Newth* høyt i det norske terrenget; De fleste kjenner til hvordan Bing var tidlig ute med å påpeke hvordan boken vil bli erstattet av det digitale mediet, og Newth har kanskje mer enn de fleste har utfordret bibliotekmiljøet med sine utspill, siste gang ved å stille kritiske spørsmål til Nasjonalbibliotekets digitaliseringsstrategi (Ericson, 2007). Også innenfor det norske bibliotekfeltet er det etter hvert kommet frem flere stemmer; en av de "eldste" er *Tord Høivik*, (Plinius (blogg)) er en utrettelig fanebærer for opplysning om hvordan Kunnskapssamfunnet skiller seg fra Industri-samfunnet, og hvilke følger endringene i rammevilkår vil få for bibliotekene.

Til slutt vil jeg understreke at det, i tillegg til alle forsøkene på å forklare det nye samfunnet, også er mange som forsøker å forstå hvilke følger det vil få for menneskelige forhold – og som er bekymret for utviklingen. Castells er en av disse, men jeg vil trekke frem en europeisk stemme, den polske

¹¹ Den danske bibliotekstrategien har OCLCs rapport som en viktig kilde.

sosiologen, Zygmunt Bauman¹², som allerede i 1998 (samme år som Castells) kom med boken ”Globalisering og dens menneskelige konsekvenser”. Bauman peker på hvordan det nye paradigmat utfordrer grunnleggende verdier vi tar som en selvfølge i våre samfunn. Bauman har i sitt forfatter-skap ”fokusert spesielt på verdikrisen i det moderne prosjektet”, som det heter på bokens omslag, Han sier, blant mye annet:

”Vi er alle i bevegelse, enten vi vil det eller ei [...] ubevegelighet er ikke noen realistisk valgmulighet i en verden i stadig forandring. Og likevel er virkningene av denne nye situasjonen radikalt forskjellige. Enkelte av oss blir fullt og helt ’globale’; andre sitter fast i sin ’stedbundenhet’ – et dilemma som verken er behagelig eller utholdelig i en verden hvor de ’globale’ slår an tonen og bestemmer spillereglene.

Å være lokal, eller stedbunden, i en globalisert verden er et tegn på sosial deprivasjon og fornedrelse. Ulempene ved en stedbunden tilværelse blir forverret av det faktum at når fellesrommene flyttes utenfor lokalsamfunnets rekkevidde, taper det sin meningsskapende og meningsforhandlende evne og blir mer og mer avhengig av meningsgivende og fortolkende aktiviteter som det ikke kontrollerer.”
(Bauman et al., 2006, s. 24)

3.3 ET HÅNDBART BILDE AV DET DIGITALE KUNNSKAPSSAMFUNNET?

Dette er komplekse sammenhenger, og man kan fort miste motet i forsøkene på å forstå det hele. Men hvis jeg, i én enkelt setning skulle oppsummere hva det nye består i, så må det kanskje være *at nettet er overalt, hele tiden – og at det er der det skjer.*

Et virksomhetsbasert bilde kunne være at *Internett er en 24/7- virksomhet*¹³, en modell som lenge har vært i bruk innenfor forskjellige servicebransjer, men som har vært både dyrt og vanskelig å gjennomføre, ikke minst på grunn av behovet for fysisk tilstedeværelse. I det digitale samfunnet, er den fysiske virkeligheten, som jeg har pekt på ovenfor, supplert med en virtuell, og begreper som tid og rom har fått ny mening. Dette skaper helt nye rammer – med både muligheter og trusler – for en 24/7-strategi i tjenesteytende virksomheter.

Men viktigere enn at nettet er overalt, er altså at det utgjør et nytt, virtuelt univers – et reelt ”sted” hvor mennesker møtes og kommuniserer, både privat og profesjonelt. Nettsteder som *YouTube.com*, *Flickr.com*, *Facebook.com* og *World of Warcraft (WoW.com)*, for bare å nevne noen, begynner å bli allment kjente begreper, også utenfor de yngste generasjoners sfære. Anvendelsesområdet har gått fra arena for underholdning og sosial kommunikasjon, til marked og arena for bedrifter som IBM og Apple til politikere som Angela Merkel og amerikanske presidentkandidater. I følge tall fra Fornyings- og administrasjonsdepartementet (FAD, 2008) er mer enn en million nordmenn brukere av det som

¹² Zygmunt Bauman er polakk av jødisk avstamning og har gjort viktige arbeider om modernitet knyttet til studier av Holocaust og det totalitæres vesen. Her er han blant annet influert av Hannah Arendt og hennes *Ondskapens banalitet*.

¹³ 24/7 er en betegnelse som brukes i mange sammenhenger, og som innebærer ubegrenset tilgjengelighet, 24 timer i døgnet, 7 dager i uken. Den lange versjonen er 24/7/365.

etter hvert har fått betegnelse *den sosiale webben* (eng.: *Social networks*), men altså som også er arena for profesjonelle virksomheter og aktører.

3.4 UTFORDRINGER FOR BIBLIOTEKET

Det første som alltid kommer på bordet når temaet er Kunnskapssamfunnets utfordringer til biblioteket, er teknologi. Og den digitale teknologien er en sentral, men på langt nær eneste faktor i det endrede landskapet som bibliotekene må forholde seg til. Jeg vil her fokusere på tre typer utfordringer som jeg mener er viktige: de teknologiske, de markedsmessige, og de brukerrelaterte.

3.4.1 Teknologiske utfordringer

Som jeg var inne på i innledningskapitlet, har teknologien to aspekter – den er et *verktøy* og den er *endringsagent*. Det siste innebærer at teknologien setter nye rammebetingelser for bibliotekets virksomhet, rammer som må tas inn som forutsetninger når morgendagens digitale bibliotek skal utformes. Digitaliseringen av biblioteket består av tre ting: digitalisering av innhold, av infrastruktur og av tjenestespekter.

Digitalisering av innholdet er, i seg selv ikke komplisert, men ganske arbeidskrevende. Det største prosjektet står Nasjonalbiblioteket for, som har tatt mål av seg til å bruke flere titalls millioner over 10-15 år på å digitalisere den norske kulturarven. Prosjektet har fått stor oppmerksomhet, hovedsaklig positiv, selv om flere, deriblant Eirik Newth, som nevnt ovenfor, Tord Høivik og ikke minst Norsk bibliotekforening (NBF) har vært sterkt kritiske til denne prioriteringen (Ericson, 2008). Et sentralt spørsmål som kritikerne stiller er om et slikt prosjekt virkelig er et virkemiddel for å bringe Kunnskaps-Norge fremover, eller om det mer handler om behovet for å vise handlekraft – med andre ord om dette er mer interne ”besvergelses” enn medisinerer av feltets virkelige ”sykdom”. Dette er forhold jeg kommer nærmere inn på i kapittel 4.

Digitalisering av innhold bærer i seg flere praktiske, men spesielt én formell utfordring: de juridiske uklarheter knyttet til opphavsrett for digitalt materiale. Reguleringen av det som gjerne kalles *immaterielle rettigheter* er en ”nøtt” som må knekkes før det digitale informasjonsregimets fulle potensial kan realiseres. Det arbeides intenst med dette spørsmålet, både globalt, i FNs organisasjon WIPO¹⁴ og under WTOs¹⁵ avtaleområde TRIPS, og på regionalt nivå, ikke minst innenfor EU. Også i

¹⁴ World Intellectual Property Organization (WIPO)

¹⁵ WTO står for World Trade Organization, organisasjon som forvalter det settet med globale handelsavtaler som i alt 152 land, inkludert Norge, har forpliktet seg til å følge; antallet medlemsland er økende. TRIPS, Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, er WTO-avtalen som regulerer forhold knyttet til handel med immaterielt materiale.

norsk forvaltning og næringsliv er det stor oppmerksomhet på saken. Dette er store spørsmål som det vil føre alt for langt å gå inn på her, og jeg vil også bare unntaksvis komme til å berøre dem i min analyse.

Digitalisering av bibliotekets infrastruktur er også en del av utfordringen, men handler om bruk av teknologien som verktøy. Her er økonomi den kanskje viktigste utfordringen, sammen med det faktum at dagens forskjellige biblioteksystemer utgjør en fragmentert og lite standardisert masse å samordne. Her arbeides det med løsninger på flere plan, som for eksempel med samordning av grensesnitt mellom systemleverandørene, og med et nystartet prosjekt for nasjonalt felles søk (ABM-utvikling, 2008). Rammen for de forskjellige aktivitetene er programmet Norsk digitalt biblioteket (NDB, 2003)

Digitalisering av tjenester, derimot, handler ikke bare om teknologi som verktøy, men om å møte en ny type marked med en ny type tjenester – på det nye markedets og de nye brukernes betingelser. At tjenestene baserer seg på bruk av ny teknologi er en nødvendig, men i seg selv ikke tilstrekkelig forutsetning for å være tilpasset det nye samfunnet. Noen av de sentrale spørsmålene knyttet til ny tjenesteutvikling er: Hvilke tjenester ønsker man å utvikle og for hvem? Hvordan skal tjenestene utformes? Hvordan skal de profileres, og hvordan skal de gjøres tilgjengelige?

3.4.2 Utfordringer fra markedet

For å være i stand til å utvikle et tjenestespekter som kan gjøre biblioteket til en relevant tilbyder i det nye kunnskapsmarkedet, er altså den sentrale utfordringen å analysere behovene på markedets premisser – i det jeg kaller et virksomhetsperspektiv.

Selv om teknologien stiller biblioteket foran viktige utviklingsoppgaver, er det trolig utfordringen fra det nye markedet som volder mest hodebry. Som jeg var inne på tidligere, lever folkebibliotekene med et splittet selvilde – på den ene siden (ønsker de å være) verdibasert kulturaktør, på den andre siden er de ledd i en instrumentell kunnskapsøkonomi og på mange måter ligner – og møter de samme utfordringer som – sine kommersielle konkurrenter – både de fysiske og de virtuelle.

Teknologiutviklingen er ikke den eneste årsaken til denne nye konkurransesituasjonen. Siden 1980-tallet har markedslogikken gjort sitt inntog i den offentlige sfære, med *New public management (NPM)* som det kanskje mest kjente begrepet. Markedslogikken er blitt en naturlig del av den offentlighet bibliotekene er en del av, som styringsprinsipp på alle forvaltningsnivåer. Grunnen til at utfordringen øker i styrke, er at nettets ”nye økonomi” aksellererer og forsterker denne tendensen. En viktig del av dette bildet, som foreløpig har fått begrenset oppmerksomhet i det norske bibliotekfeltet, enn si i norsk offentlighet, er den globale utviklingen av tjenestehandel innenfor WTO-systemet, det globale frihandelsregimet hvor også offentlig tjenesteyting er i ferd med å bli innarbeidet i GATS, avtalen om

handel med tjenester. Jeg har behandlet dette siste temaet ganske grundig i et tidligere arbeid hvor jeg så på Norges forhold til WTO og analyserte den globale handelens mulige innvirkning på norske folkebibliotek. Her sa jeg blant annet:

”Noe som har forundret meg [...] er hvor overrasket man er over at WTO bare tar økonomiske hensyn og ikke tar høyde for de negative sidene frihandel kan ha for nasjonale og kulturelle forhold. [...] Det er [...] ingen grunn til å forvente at WTO skal gjøre noe annet enn det organisasjonen er opprettet for å gjøre – nemlig å fremme global handel. [...]”

Debatten om GATS [WTOs avtaleverk, *General Agreement on Trade in Services*] er både en instrumentell debatt, om hvordan man skal håndtere det man ser som en konkret trussel fra en konkret aktør – og en debatt om verdier. [...]

Personlig er jeg langt fra sikker på at det er biblioteket som institusjon vi bør forsvare i denne debatten. Bibliotekene er barn av sin tid, og som sådan må de forandre seg når verden endres.” (Frodesen, 2007a, s. 12)

3.4.3 Den viktigste utfordringen: Hvor er brukerne?

Ny teknologi og ny markedssituasjon er begge viktige rammer for fremtidens bibliotek, med de utgjør også bakgrunnen for det jeg mener er bibliotekenes desiderte hovedutfordring: å nå frem til morgendagens brukere. Man da må vi vite hvor de befinner seg.

Konsekvensen av nettets allsidighet og den sosiale webbens tiltrekningskraft, er at *brukerne er et annet sted*. Mens de for hundre år siden strømmet til Nyhuus’ tilgjengelige bibliotekhyller, er det ikke biblioteket dagens brukere søker til. Så hvor går de da, når de vil skaffe seg informasjon, kultur eller underholdning?

Det finnes etter hvert mange undersøkelser av barns og unges medievaner generelt, og nettbruk spesielt, og dette materialet gir nyttig informasjon som bibliotekene i økende grad tar i bruk. Men etter min mening gir artikkelen ”*Nomads at last*” i nettutgaven av Economist (April 2008) et langt mer levende bilde av fremtidig brukeradferd, som kanskje er tilstrekkelig for mitt formål. I artikkelen sies det blant annet:

”Wireless communication is changing the way people work, live, love and relate to places – and each other. [...]

Urban nomads have started appearing [...]. Like their antecedents in the desert, they are defined not by what they carry but by what they leave behind, knowing that the environment will provide it. [...] Modern nomads carry almost no paper because they access their documents on their laptop computers, mobile phones or online. [...] If ever the need arises for a large keyboard and some earnest typing, they sit down in front of the nearest available computer anywhere in the world, open its web browser and access all their documents online.”

Spesielt de nye generasjoner, men også i økende grad voksne brukergrupper, er altså å finne foran en PC, ett eller annet sted, hvor de gjør det mennesker alltid har gjort: de søker underholdning og praktisk informasjon, læring og innsikt, men mest av alt kommuniserer de med andre. Det nye er at de i økende grad gjør alle disse tingene i det virtuelle universet.

Og hvis brukerne befinner seg i det virtuelle universet, ”*constantly connected*” som Manuel Castells sier, hvor skal da biblioteket være?

3.5 ULIKE BIBLIOTEK – ULIKE UTFORDRINGER

Bibliotekfeltet består av flere typer bibliotek av forskjellig kompleksitet og med forskjellige roller, og som jeg derfor tror, møter varierende grader av utfordring fra det nye samfunnet. Jeg har for mitt formål delt feltet i to: fagbibliotek som fellesbegrep for utdannings- og spesialbibliotekene, og folkebibliotek.

Grunnen til denne inndelingen er at jeg ser noen grunnleggende forskjeller mellom de to typene i min sammenheng. Mens fagbibliotek vanligvis er knyttet til en konkret virksomhet, skal folkebibliotek betjene samfunnet som helhet. Fagbibliotekene har relativt enhetlige brukergrupper, mens folkebibliotekenes brukere er av alle kategorier. Ikke minst har fagbibliotek mer entydige mål for sin virksomhet, mens folkebibliotekenes mål er mer komplekse og vanskelige å få grep på, ved at de skal ”være alt for alle” – eller i hvert fall alle som kan tenkes å være interessert i det biblioteket tilbyr, nemlig ”dokumenter” eller tekster, i forskjellig form.

Jeg har valgt å fokusere på folkebibliotekene og deres mer komplekse ”konkurransesituasjon”. Jeg regner imidlertid med at også fagbibliotekene vil kunne kjenne seg igjen, både i definisjonen av utfordringene, men ikke minst i den tilnærming jeg skal presentere i neste kapittel.

3.5.1 Andre bibliotektyper

Det norske bibliotekfeltet omfatter som nevnt, mange typer bibliotek, noe som kommer tydelig til uttrykk i B2014-2. Jeg vil som sagt konsentrere meg om folkebibliotekene, og unntaksvis komme inn på fagbibliotek der jeg ser det som hensiktsmessig. Jeg vil imidlertid knytte noen kommentarer til enkelte bibliotektyper, som er sentrale i feltet, men som jeg ikke har mulighet til å komme inn på i denne omgang.

Mange mener at *skolebibliotekene* ligger i grenselandet mellom fag- og folkebibliotek, noe de såkalte kombinasjonsbibliotekene (folkebibliotek som også dekker en skolebibliotekfunksjon) kan sees som uttrykk for. Jeg anser imidlertid at skolebibliotekene hører hjemme blant fagbibliotekene; deres primærfunksjon er å være en støtte for skolens læringsvirksomhet, og de folkebibliotekaspekter som måtte finnes i deres virksomhet, må sees i forhold til denne funksjonen.

Nasjonalbiblioteket (NB) befinner seg også i en litt spesiell stilling, som en viktig ressurs for forskere, men også med et grensesnitt mot allmennheten. NB kan sies å være både utdannings- og spesial-

bibliotek, men som forvalter av nasjonalkatalogen – og av samlingen av nasjonens tekster av alle typer – opererer de i noen grad på sin egen arena, under sin visjon om å være "Nasjonens hukommelse".

4 VIRKSOMHETSPERSPEKTIVET

– EN PRAKTISK-TEORETISK METODE

Virksomhetsbegrepet gir, for mange i bibliotekfeltet, assosiasjoner til næringsliv og kommersiell virksomhet, og føles derfor ofte som fremmed tankegods. Hovedinnvendingen jeg har møtt når jeg har introdusert dette begrepet, er at bibliotek er ikke en hvilken som helst bedrift (Smidt, 2005), noe det ikke er vanskelig å være enig i. Samtidig har jeg de siste årene opplevd at stadig flere kjenner seg igjen i min beskrivelse av likhetstrekkene mellom bibliotek og for eksempel bedrifter.

Å bruke instrumenter fra andre sfærer betyr ikke at man må ta alle andre trekk fra dem med på kjøpet. En kommersiell virksomhet har lønnsomhet som en overordnet styringsparameter, og kjøp og salg som en viktig drivkraft i sin kultur; i andre virksomheter vil det være andre mål og kulturelle faktorer som står i sentrum. Som jeg vil vise nedenfor, er dette trekk som er spesielle for hver type virksomhet, på samme måte som gratisprinsippet, folkebibliotekets viktigste symbol, er et spesielt kjennetegn for kulturen i bibliotekene. I debatten som fulgte i kjølvannet av min utfordring til utdanningen, høsten 2004 (Frodesen, 2005a), mener jeg å se noen interessante forsvarsmekanismer i måten man distanserte seg fra sine kommersielle konkurrenter på.

Den kanskje viktigste forskjellen på en bedrift og et bibliotek ligger i hvem som definerer målene for virksomheten, hvem som har styringsretten og, ikke minst hvem som skal høste fruktene av dens arbeid. Dette forholdet har jeg berørt i et tidligere arbeid (Frodesen, 2007c) hvor jeg sier:

”Folkebibliotekene er en landsdekkende, kunnskapsbasert tjenesteleverandør, en del av den samlede offentlige virksomheten. Det som skiller dem fra en tilsvarende privat virksomhet, er at de skal utføre et samfunnsoppdrag og skape verdier innenfor en [offentlig] kunnskapsøkonomi i stedet for å gi private aksjonærer avkastning på sine investeringer.” (s. 12)

Jeg har i et tidligere kapittel kort vært inne på de kulturelle forskjellene mellom bibliotekfeltets humanistiske menneskesyn og for eksempel Negropontes ”teknologi er identitet”. Her var jeg også inne på hvordan gratisprinsippet brukes for å markere avstand til de kommersielle aktører som i stor grad konkurrerer i samme marked som bibliotekene. Dette er klassisk sosiologisk teori (Bourdieu, 1995), med *distinksjon* i full utfoldelse – *bibliotek* er (høyverdig) kultur, mens *de andre* representerer (den lave) kommersen. Det vil føre for langt å gå i dybden på disse sammensatte, men svært interessante fenomenene, så jeg vil vende meg mot det praktiske. Som jeg skal komme nærmere inn på nedenfor, er det min påstand at det er mer som samler, enn som skiller bibliotek og annen virksomhet, også de kommersielle. Min metode tar utgangspunkt i det som samler; jeg er overbevist om at bibliotekene, som i Kunnskapssamfunnets ”nye økonomiske regime” vil måtte spille etter de samme spilleregler som kommersielle aktører, vil kunne ha stor nytte av å låne ”verktøykassen” disse

aktørene rår over, med verktøy som er i finslippt siden Adam Smiths dager, og som har vist seg meget effektive innenfor den økonomiske sfæren.

4.1 INNHOLDET I EN VIRKSOMHETSFORSTÅELSE

De sentrale spørsmålene i en virksomhetsforståelse er knyttet til *hvorfor*, dernest kommer *hva*, og til slutt *hvordan*; *hvorfor* er virksomheten til, *hva* bidrar den med, og *hvordan* utføres aktivitetene knyttet til dette bidraget. Dette vil jeg komme tilbake til i utformingen av forskningsspørsmål i slutten av kapitlet. Her vil jeg bare påpeke at disse spørsmålsstillingene skal bli fruktbare, må de stilles på bakgrunn av en grundig analyse av virksomhetens omgivelser.

4.1.1 Hva er en virksomhet?

Den etymologiske betydningen av ordet *virksomhet* er knyttet til begrepet *virke*, både som substantiv og som verb. Ordboksdefinisjonen (Bokmålsordboka, UiO) av substantivet er *arbeid* eller *materiale*, for eksempel *trevirke*, mens verbet å *virke* er synonymt med å *arbeide* eller å *ha* eller å *gjøre virkning*. I definisjonen av virksomhet som *arbeid* og det å *arbeide* ligger at det handler om en eller annen form for *produksjon*.

Begrepet virksomhet slik vi bruker det i dag, kom først inn i dagligtalen med Arbeidsmiljøloven på 1970-tallet, hvor man hadde behov for en fellesbetegnelse for offentlige institusjoner og private bedrifter som ramme for rettigheter og plikter i arbeidslivet.

Begrepet omfatter både formelle strukturer som kommersielle bedrifter, offentlig institusjoner og private organisasjoner, men kan også brukes om mer uformelle strukturer og aktiviteter, gjerne knyttet til enkeltindivider. Hovedtrekk ved virksomhet i min sammenheng er at de har et *uttrykt formål*, at de rår over og organiserer et sett med *ressurser* og aller viktigst, som ordboksdefinisjonen viser, at de er ledd i samfunnets samlede produksjonssystem, i vår sammenheng knyttet til som i det nye samfunnet kalles *kunnskapsøkonomien*.

4.1.2 Virksomheters to aspekter

En virksomhet har, innenfor min modell to hovedaspekter: et *formål* og en *infrastruktur* som skal sette dem i stand til å oppfylle formålet. Mens formålet er forskjellig fra andres – ofte unikt eller bare delt med noen få andre – er det mulig å finne grunnleggende likheter i infrastrukturen – elementer som organisering, rutiner og kommunikasjonsmodeller. Hvis man skreller bort de ytre, ofte rent språklige

forskjellene i virksomheters legitimering av egen eksistens, sitter man igjen med noen hovedtrekk som alle virksomheter må forholde seg til, i en eller annen forstand:

- De må kjenne sitt marked, sitt kundegrunnlag – og ikke minst sine konkurrenter
- De må tilpasse sitt produkt eller tjenestespekter til markedets behov – og til hva konkurrentene tilbyr
- De må gjøre seg synlige for dem de ønsker å nå med sine produkter og tjenester
- De må tilrettelegge leveransen med tilstrekkelig kvalitet og effektivitet for å være konkurransedyktige
- Sist, men ikke minst, må de ha en visjon og konkrete, målbare mål for sine aktiviteter

4.2 VIRKSOMHETSPERSPEKTIV I BIBLIOTEK

Forståelsen av at bibliotek faktisk er virksomhet – og ikke minst ledd i annen, overordnet virksomhet – er relativt fremmed i i bibliotekfeltet. Den institusjonen som trolig er kommet lengst i å se seg selv i et virksomhetsperspektiv, er Nasjonalbiblioteket, men også i fagbibliotekene er den instrumentelle logikken kjent, og jeg fant følgende eksplisitte beskrivelse i utredningens kapittel om universitets- og høyskolebibliotekene, hvor det sies at:

”Biblioteket i en utdanningsinstitusjon **eksisterer i kraft av å kunne fungere som et verktøy for egen institusjon.**” (min utheving)
(ABM-utvikling, 2006b, s. 78)

Noen tilsvarende eksplisitt instrumentell begrunnelse for folkebibliotekenes legitimitet, har jeg ikke funnet; de knyttes riktignok til konkrete arenaer og oppgaver, for eksempel som læringsarena og bidragsyter til lesetrening, men gjennomgående brukes verdibaserte argumenter.

4.2.1 Det som skiller – virksomhetens formål

Folkebibliotekets formål er ikke unikt; det man gjerne kaller bibliotekets *samfunnsoppdrag*, og som er nedfelt i Biblioteklovens formålsparagraf, § 1: ”[...] fremme opplysning, utdanning og annen kulturell virksomhet gjennom informasjonsformidling og ved å stille bøker og annet egnet materiale gratis til disposisjon for alle som bor i landet” (Norge, 1985) deles av flere. Den aktøren som kanskje har flest likhetstrekk med biblioteket, er allmennkringkasteren NRK, som i følge sin ”plakat”, gitt av stortinget våren 2008 (Norge, 2008, s. 31-32) blant annet skal:

- ha som formål å oppfylle demokratiske, sosiale og kulturelle behov i samfunnet (punkt 1a)
- tilby tjenester som kan være kilde til innsikt, refleksjon, opplevelse og kunnskap (punkt 4a)

- være tilgjengelig for hele befolkningen (punkt 2a)
- være et ikke-kommersielt tilbud (punkt 5)

I et samfunn hvor kommersielle aktører overtar stadig flere, også det som tidligere var offentlige arenaer, må man allikevel kunne si at dette *formålet* gjør at biblioteket, sammen med aktører som NRK, skiller seg fra andre virksomheter. I et virksomhetsperspektiv er et slikt spisset og "eksklusivt" formål en enestående basis for en utviklingsstrategi. Ett eksempel på hvordan denne muligheten har vært unyttet, er påvist av Trine Syvertsen ved Institutt for medier og kommunikasjon, som har studert allmennkringkastingens møte med kommersielle kanaler og medieaktører fra slutten av 1980-tallet. Hun har kartlagt utviklingsprosessene og har pekt på hvordan NRK arbeidet målbevisst for å utvikle sitt programkonsept i lys av den nye konkurransesituasjonen. (Syvertsen, 1997).

Det hører med i dette bildet at det danske bibliotekpolitiske organet, Bibliotekstyrelsens, fulle navn er *Styrelsen for bibliotek og medier (BS)*. I tillegg har flere i det danske miljøet, blant annet tidligere rektor ved Bibliotekskolen, og en av teoretikerne nevnt i forrige kapittel, Lars Qvortrup, reflektert over at en nærmere tilknytning mellom bibliotekfeltet og *Danmarks radio* (tilsvarer NRK) kunne være fruktbar (2007).

Helt til slutt vil jeg nevne at mange mener at grensen mellom det som ofte kalles kunnskaps-*allmenningen*, arenaen der informasjonen er gratis og fritt tilgjengelig, og det kommersielle kunnskaps-*markedet*, er i ferd med å bli, om ikke visket ut, så i hvert fall utydelig og glidende. Dette forhold er blant annet beskrevet av Tord Høivik (2008), og innebærer at det som utgjør folkebibliotekets kanskje viktigste konkurransefortrinn, *gratisprinsippet*, vil bli en mindre relevant faktor i konkurransen med de kommersielle aktørene. Konsekvensen er at bibliotekene må finne frem til andre symboler å knytte sin identitet til – og fremfor alt, andre fortrinn å hevde seg med i konkurransen.

4.2.2 Det som samler – et felles sett med verktøy

Jeg ser tre viktige trekk som kan gjøre virksomhetsperspektivet til et nyttig verktøy for bibliotekfeltet. For det første kan det, som nevnt, gi feltet et *begrepsapparat* for å håndtere den nye markeds- og konkurransesituasjonen. Jeg tror videre at et slikt begrepsapparat kan bidra til en *profesjonalisering* av feltet, ved at det reduserer behovet for "synsing" i anstrengelsene med å utvikle en ny rolle. Men kanskje aller viktigst er, etter min mening, det potensial som ligger implisitt i disse to elementene, at bibliotekene kan fremstå med en ny og mer selvbevisst *profil*. Sist, men ikke minst tror jeg et slikt perspektiv vil kunne bidra til å "hele" og styrke feltets *selvbilde* som jeg mener er dypt splittet; en splittelse som feltet i dag bruker mye energi på å bygge bro over.

Ved å ta i bruk en tilnærming til egen virksomhet som er i takt med andre virksomheter i samfunnet, som vil gjøre sammenligningen med konkurrentene lettere og med den profesjonelle trygghet som ligger i et gjennomtenkt forhold til sitt marked og sine kunder, tror jeg at bibliotekene vil kunne fremstå som relevante og, fremfor alt *tydeligere* aktører i det nye samfunnet. Mange vil trolig innvende at biblioteket, ved å oppføre seg som en hvilken som helst kommersiell aktør, vil miste sitt særpreg og svikte sitt demokratiske samfunnsoppdrag. Mitt svar på dette er altså at man ikke behøver å selge sin sjel til markedet, selv om man lærer seg spillereglene som gjelder der. Som jeg har vist ovenfor, er det i definisjonen av en virksomhets formål at den kan vise hvem den er. Jeg er av den mening at mitt metodiske redskap vil sette biblioteket i stand til bedre å finne sitt særpreg – sin egen, spesielle rolle – i et samfunn hvor kunnskap er viktigere enn noen gang, men hvor den tidligere motsetningen mellom "allmenning" og kommersielt marked er i ferd med å bli redefinert.

I dette ligger det også, etter min mening, en enestående mulighet til å frigjøre seg fra det bildet mange har av biblioteket som en litt nedstøvet, snill og hyggelig – og ikke minst lavmælt – institusjon, en aktør som hører hjemme, ikke i det nye Kunnskapssamfunnet, men i gårstdagens Industrisamfunn.

4.2.3 Ekstern og intern fokus

Til slutt vil jeg ganske kort peke på et forhold som er en generell utfordring for de fleste virksomheter; forholdet mellom *ekstern* og *intern* orientering og bruk av ressurser. I en markedssituasjon er fokus på *ytre forhold* en forutsetning for å beholde sin plass på arenaen – dette er rammen om virksomheten og avgjør dens berettigelse i forhold til andre tilbydere i samme marked. Samtidig må man ha tilstrekkelig oppmerksomhet på *de indre forholdene*, det som setter en i stand til å levere til markedet og betjene kundene. Begge orienteringene må altså være med; hemmeligheten er å finne den riktige balansen mellom dem.

Ikke overraskende er de viktigste *eksterne faktorene* kjennskap til markedets og kundenes behov, samt kunnskap om hvem man konkurrerer med som tilbydere på samme arena. Et viktig aspekt her det spørsmålet jeg trakk frem allerede i innledningskapitlet: Hvor finner vi brukeren? Som jeg har pekt på tidligere, er den viktigste endringen for biblioteket i det digitale kunnskapssamfunnet at brukerne i stadig minkende grad bruker det fysiske biblioteket som informasjonskilde – de fleste er enige om at de nye brukerne må "møtes" i det virtuelle biblioteket, det vil si på nettet.

Under de eksterne faktorene ligger også utviklingen av virksomhetens *tjenestespekter* – som først og fremst handler om å finne en fruktbar "nisje" i markedet. Like selvfølgelig er det at *interne faktorer* omfatter tilrettelegging av leveransen, blant annet organisering og bruk av systemer og verktøy, riktig dimensjonert leveranseevne i forhold til de tjenester som skal leveres, blant annet kompetansenivå hos de ansatte.

En faktor som er både ekstern og intern, er utarbeidelsen av en visjon for virksomheten. Alle virksomheter har en visjon, men ikke alle har uttrykt den spesifikt. I slike tilfeller sitter den i hodet på hver enkelt medarbeider – problemet er da at visjonen gjerne vil variere fra person til person.

En uttrykt visjon kan brukes både som et *internt* ”peilepunkt”, noe å feste blikket på i det daglige arbeidet. Samtidig kan visjonen, hvis den er god, med fordel brukes som et *eksternt* virkemiddel til å profilere virksomheten. En visjon inneholder ikke sjelden en eller annen form for metafor, og den skal si noe om hvem man (virksomheten) er – eller som oftest, hvem man *ønsker å være*. Et nærliggende eksempel er Nasjonalbibliotekets visjon om å være ”nasjonens hukommelse”.

Til slutt må jeg også nevne *mål*, som i denne sammenheng er et hovedsakelig *internt* verktøy til bruk for styring og evaluering av virksomhet. Målene kan, på samme måte som visjonen være eksplisitt uttrykt eller implisitte, i hodet på hver enkelt. Gode mål er imidlertid uansett *konkrete*, de er *målbare* – og de er gjerne *litt høyere* enn det man tror man klarer å strekke seg til.

4.2.4 Eksterne og interne utfordringer

Med bakgrunn i det nevnte skillet mellom ekstern og intern fokus, kan de utfordringer jeg har tegnet for biblioteket, også grupperes i henholdsvis eksterne og interne utfordringen.

Eksterne utfordringer:

Utfordringen fra markedet

består i at biblioteket må finne en relevant rolle som tilbyder i det nye kunnskapsmarkedet. Dette forutsetter en analyse av markedsforholdene, hvilke konkurrenter som finnes, hvilke konkurransefortrinn man rår over, hvilke ”nisjer” som er tilgjengelige, eventuelt områder hvor man kan gå inn i med et bedre tilbud etc.

Utfordringen fra brukerne

henger tett sammen med utfordringen fra markedet, men handler om å kjenne sitt kunde-grunnlag; å bli kjent med – og å prioritere – de brukergruppene man vil henvende seg til. Elementer i analysen vil her være ”sortering” av markedssegmenter, kartlegging av de forskjellige målgruppenes brukermønstre og informasjons- og underholdningsbehov, og ikke minst hvilke tilnærminger som er tilgjengelige for å nå frem til de gruppene man ønsker å betjene.

Interne utfordringer

De interne utfordringene jeg har identifisert, er begge teknologiske; dette er to av de temaer som, så vidt jeg kan se, får desidert mest oppmerksomhet i bibliotekfeltet.

Digitalisering av innhold

handler om produktutvikling, om konvertering fra ett format til et annet, med andre ord en grunnleggende tilrettelegging og tilgjengeliggjøring av bibliotekets produkt. Innholds-digitalisering representerer en stor oppgave, men er i et virksomhetsperspektiv mer arbeids- og ressurskrevende enn egentlig utfordrende.

Oppgaven med å digitalisere eksisterende, papirbaserte ressurser er, isolert sett formidabel, men det kan kanskje diskuteres hvilken prioritet dette arbeidet skal ha, sammenlignet med de øvrige utfordringer feltet står overfor. Debatten om Nasjonalbiblioteket viser at det er flere meninger om dette. Endelig er det et poeng at denne oppgaven vil avta i omfang over tid, ettersom det er stadig færre innholdsressurser som ikke publiseres, i hvert fall også, digitalt.

Det er imidlertid ett aspekt som virkelig representerer en utfordring, og det er de juridiske stridigheter som er knyttet til opphavsrett for digitalt materiale. Dette er imidlertid en utfordring bibliotekene deler med alle andre aktører i kunnskapsmarkedet, og som jeg har pekt på tidligere, arbeides det intenst med å løse dette spørsmålet. Jeg har vanskelig for å tro at dette vil være en varig hindring for en videre utvikling av kunnskapsmarkedet og for aktørenes mulighet til å utvikle digitaliserte tjenester. Kunnskapsøkonomien forutsetter fri flyt av materiale, og en løsning vil tvinge seg frem.

Digitalisering av infrastruktur

er også en av de interne utfordringene, ved at det først og fremst handler om hvordan teknologi brukes til som verktøy internt, som informasjonsbærer, det vil si format for produktet som nevnt ovenfor, men i en digital virksomhet er infrastrukturen også bærer av grensesnittet mot brukerne, og derved et ledd i virksomhetens eksterne forhold. Men selv om den digitale infrastrukturen er en nødvendig forutsetning for et digitalt tjenestetilbud, er det ikke en tilstrekkelig faktor for å gjøre tilbudet markedsorientert, noe jeg skal komme tilbake til nedenfor. Jeg regner derfor dette som en intern utfordring, ikke minst sett i lys av at svært mange folkebibliotek har en lang vei å gå før de kan sies å være digitaliserte.

Andre interne utfordringer

Økonomi og øvrige ressursproblemer er et sentralt tema når bibliotekenes utfordringer diskuteres, og er selvfølgelig et sentralt element i enhver virksomhet. Den økonomiske handlingsfriheten er en viktig intern forutsetning for å drive virksomhet. I folkebibliotekenes tilfelle er dette et spørsmål som er knyttet til den enkelte kommunes budsjetter, og faller derfor utenfor rammene for mitt tema. Jeg ser imidlertid klart at manglende ressurser er en viktig hindring for utviklingen av et bibliotek tilpasset nye forhold.

Helt til slutt vil jeg nevne det mangfold av leverandører som dagens felt må forholde seg til, leverandører av alt fra katalog- og hyllesystemer til lisenser for digitalt materiale. Her har feltet, etter min mening en stor logistisk ryddejobb å gjøre, for å legge til rette for felles løsninger på felles behov, en jobb som, på linje med innholdsdigitaliseringen, kanskje er mer arbeidskrevende enn egentlig utfordrende.

Med ett ben i hver leir:

Digitale tjenester

Jeg har vært inne på hvordan den digitale infrastrukturen, i tillegg til å være et internt verktøy, også har et eksternt aspekt, ved at det danner en nødvendig basis for utviklingen av et digitalt tjenestespekter. Digitalisering er i seg selv ikke en tjeneste – alle kunnskapsaktører i markedet vil i fremtiden være "digitale", i en eller annen form. Imidlertid vil en digital infrastruktur, og en fortrolighet med de muligheter som ligger i mediet, gjør det mulig å møte markedet med et tjenesteinnhold som er tilpasset brukernes nye behov.

Spørsmålene man må stille seg når slikt tjenesteinnhold skal formes er de som jeg har skissert ovenfor som forhold alle virksomheter må forholde seg til: hvilke tjenester man ønsker å utvikle – for hvilke kundegrupper, hvordan tjenestene skal utformes, hvordan de skal profileres og hvordan de skal leveres.

5 TO MÅTER Å MØTE FREMTIDEN PÅ – FUNN OG ANALYSER

Dette kapitlet har to formål. Det ene er å finne svar på spørsmålet i problemstillingen: i hvilken grad - svarer henholdsvis de norske og de danske strategiene på utfordringene jeg har skissert. Det andre formålet er å sette mitt *virksomhetsperspektiv* ut i livet.

5.1 AVGRENSING AV ANALYSEN

Jeg vil ikke her gjøre en analyse i tradisjonell forstand; mye av drøftingen har jeg foretatt tidligere, først og fremst i beskrivelsen av Kunnskapssamfunnet og de utfordringer jeg mener bibliotekene står overfor, i *kapittel 3*, i beskrivelsen av virksomhetsperspektivet i *kapittel 4*, og også i noen grad i *innledningskapitlet*.

Det er et poeng for meg å la dokumentene ”snakke” for seg selv, men jeg vil knytte enkelte kommentarer til funnene. Min hypotese er at konkrete utdrag av tekstene, satt opp mot hverandre, vil illustrere betydelige forskjeller i de to lands strategiske tilnærminger til Kunnskapssamfunnets markedslogikk.

En gjennomgang av alle virksomhetsaspekter ved biblioteket som beskrives, ville innebære å utarbeide en full markedsplan, noe det ikke er plass til her, og som heller ikke er nødvendig for å svare på problemstillingen. Jeg vet at flere bibliotek allerede har markedsplaner i en eller annen form, som grunnlag for sin virksomhet, men det kunne allikevel være et interessant prosjekt å utarbeide en slik plan ved hjelp av den metoden jeg har beskrevet.

Videre har jeg ikke til hensikt å analysere selve bibliotekfeltet, men bare det bildet dokumentene tegner av det. Av den grunn har jeg heller ikke gått inn på hva som er likheter og forskjeller i de to lands biblioteksektor, selv om dette selvfølgelig er en viktig rammebetingelse for de strategier som trekkes opp. Når jeg har valgt å se på strategiene uavhengig av forskjeller i feltet, så er det fordi det er *de respektive fagpolitiske myndigheters syn på rammene rundt bibliotekene* som er min hovedfokus – ikke bibliotekfeltet som sådan.

Som jeg presiserte i det innledende metodekapitlet, vil jeg heller ikke gå inn i *dette* bildet i detalj, men plukke ut noen trekk som jeg mener er representative. Jeg vil hente ”svar” parallelt fra begge dokumenter, for deretter å drøfte sitatene i lys av beskrivelsen jeg har skissert av det samfunnet bibliotekene skal betjene, og de utfordringer jeg har identifisert: de *teknologiske*, de *markedsmessige* og de *brugerrelaterte*.

5.2 FRA UTFORDRINGER TIL FORSKNINGSSPØRSMÅL

Etter å ha ”filtrert” de opprinnelig identifiserte utfordringene gjennom virksomhetsperspektivet, og sortert dem i henholdsvis *eksterne* og *interne* utfordringer, mener jeg nå å ha en meningsfull syntese som utgangspunkt for å se på tekstene.

Ettersom jeg har valgt *kunnskapsøkonomien* som vinkling for problemstillingen, vil jeg fokusere på de *eksterne faktorene*, altså bibliotekenes ytre rammebetingelser, markedssituasjon, kundegrunnlag og tjenesteutvikling.

5.2.1 Forskningsspørsmålene

På bakgrunn av denne syntesen vil jeg se på de to tekstene i lys av følgende fire spørsmålsstillinger:

1. Hvilket bilde tegnes av bibliotekets *markedsrolle* og *konkurransesituasjon* i det nye kunnskapsmarkedet?
2. Hvordan er *brukerne* beskrevet i dette bildet?
3. Hvilke tanker gjør man seg om bibliotekenes *tjenestespekter*?
4. Hva er *visjonen* for bibliotekenes virksomhet?

Men like viktig som det konkrete innholdet i strategiene, er konteksten de inngår i og som ligger til grunn for den strategiske tenkningen. Jeg har derfor valgt å bruke de første avsnittene til å belyse henholdsvis bakgrunnen for prosessene og omverdensanalysen som er lagt til grunn for arbeidet.

5.3 BAKGRUNNEN FOR DE TO STRATEGIPROSESSENE

5.3.1 Den danske oppstarten

Beskrivelsen av bakgrunnen for den danske strategiprosessen finnes i bakgrunnsdokumentet, DK2020-2, hvor det under overskriften *Nye muligheter for bibliotekerne* heter:

”Regeringsgrundlaget fra februar 2005 formulerte under overskriften *Danmark i den globale økonomi* en række målsætninger for, hvordan Danmark fremover skal sikre velfærd og beskæftigelse. Der er tale om en meget klar satsning på viden og innovation som grundlaget for fremtidig konkurrenceevne og for Danmarks rolle i den internationale økonomi. Viden og innovation har en meget fremtrædende plads i regeringsgrundlaget, og det er formentlig et fokus, der nyder bred politisk opbakning.

Dermed bliver en væsentlig del af Danmarks fremtid knyttet tæt til områder, som bibliotekerne traditionelt understøtter: Uddannelse, oplysning og forskning. Desuden kan bibliotekernes traditionelle fokus på kulturformidling i stort omfang medtænkes i forbindelse med udviklingen af danskernes innovationsevne.

Det er således klart, at der med regeringens visioner om uddannelser i verdensklasse og Danmark som førende vidensamfund er formuleret målsætninger, der i høj grad er udfordringer til bibliotekerne, men som også giver bibliotekerne en central placering, hvis de kan løfte opgaven.”
(s. 2)

Det heter videre om de områder en strategi for å møte denne utfordringen, må omfatte:

”Hvis bibliotekerne skal være med til at løfte opgaverne i regeringens strategi og være relevante for udbygningen af vidensamfundet, må de definere nye roller og udvikle nye services, optimere den fælles infrastruktur for fysiske materialer og opbygge en digital infrastruktur, der er organiseret annerledes end den nuværende fysiske infrastruktur.”
(op.cit., s. 3)

5.3.2 Den norske oppstarten

I innledningen til det norske strategidokumentet sies følgende om bakgrunnen for utredningen:

”Denne utredningen er utført av ABM-utvikling på felles oppdrag fra Kultur- og kirkedepartementet og Kunnskapsdepartementet.” (NO2014-1, s. 4)

Bibliotekreform 2014 er basert på et mandat (NO2014-2, s. 9), som legger detaljerte og konkrete føringer for hva utredningen skal omfatte, men som samtidig åpner for utredernes egne initiativ:

”Eit hovudformål med utgreiings-arbeidet er å utforma eit overordna strategidokument som skisserer ein plan for heilskapleg utvikling av ein samla biblioteksektor [...] Derneft er det behov for å greia ut meir i detalj større og mindre spørsmål som blir nemnde under del II i dette mandatet, **eller som blir nærmare identifiserte gjennom arbeidet med strategiplanen.**” (punkt 3)

”ABM-utvikling vurderer i samråd med referansegruppa korleis dei enkelte utgreiingsoppgåvene skal avgrensast og definierast, og er i så måte **ikkje bunden til å følgja den punktvisse inndelinga under del II nedanfor.**” (punkt 5)
(mine uthevinger)

Mandatet sier følgende om hensikten med utredningsarbeidet:

Eit overordna siktemål er å identifisera og konkretisera dei framtidige utfordringane for biblioteksektoren tufta på ei grunnleggjande drøfting av kva rolle biblioteket skal spela i informasjons- og kunnskapssamfunnet. (punkt 7)

Endelig legges føringer for hva utredningens sluttrapport skal bestå av:

”Strategiplanen bør ha ei todelt innretning, **ein hovuddel** som trekkjer opp **prinsipielle mål og visjonar**, og **ein annan hovuddel** som drøftar nødvendige modifikasjonar og skisserer **realistiske gjennomføringsstrategiar i eit meir kortsiktig perspektiv** (mine uthevinger).” (punkt 2)

5.4 OMVERDENSANALYSEN – SCENARIER SOM VERKTØY

Begge strategier har scenarier som utgangspunkt – bilder for å beskrive omverdenen og mulige modeller for morgendagens bibliotek.

5.4.1 To danske scenarier – trussel og mulighet

Selve scenariene og deres bakgrunn er beskrevet slik i det danske strategidokumentet:

”Biblioteksstyrelsens strategioplæg, *Fra information til viden*, [...] tager afsæt i to modsætningsfulde scenarier: [...]

’Bibliotekarere kan blive **zombier** om 15 år: Kassedamer, postbude og bibliotekarere er et uddøende folkefærd, vi kun har behov for en kort tid endnu, før teknologien helt har overtaget deres arbejdsopgaver’, fastslog Institut for Fremtidsforskning for nylig.

’Bibliotekerne kan være en vigtig ressource for den enkelte borger og de danske virksomheder i den globale økonomi, fordi de kan udvikle et unikt vidennetværk, der giver alle adgang til information og hjælp i det daglige. Samtidig er der generelt et voksende marked for videnformidling i samfundet’, hævdede *Ugebrevet Mandag Morgen* i januar 2006.

Begge scenarier er mulige: At bibliotekerne er overflødige i 2020, eller er blevet kultur-, lærings- og aktivitetshuse, som spiller en central rolle som vidensformidler for både borgere og erhvervsliv.” (DK2020-I, s. 5)

Det reflekteres videre rundt betydningen av de bilder som tegnes:

”En langsom opdatering til Zombie er ikke nogen rar tanke! Det er dog vigtigt at understrege, at Institut for Fremtidsforskningens udgangspunkt er, at papir-teknologien vil forsvinde, og at de professioner, der er afhængig af den eller relateret til den, dermed også er truede. Det er også en vigtig pointe for instituttet, at hvis vi ikke ønsker at en truet teknologi eller profession skal forsvinde, så må vi ændre den. Og det er bibliotekerne jo i fuld gang med. Bibliotekerne er et af de områder, der har været hurtigst til at udnytte informationsteknologien og det med meget overbevisende resultater.

Men skal det positive scenario slå igennem, kræver det en forstærket udviklingsindsats. Og omvendt: Hvis bibliotekerne ikke udvikler sig markant i de kommende år, er Zombie-scenariet ikke urealistisk.” (ibid.)

I kapitlet *Veien frem* sies det om den praktiske bruk av scenarier i strategiarbeidet:

”Vi befinner os midt i en transformationsprosess – hvordan skal bibliotekerne agere i skæringspunktet mellom nye og gamle scenarier?, vil mange biblioteksfolk spørge. Biblioteksstyrelsens svar er: Hvert eneste lokale bibliotek må formulere sine egne visioner og scenarier, der offensivt tager høyde for de forandringer, der finder sted.” (s.12)

Helt til slutt, et eksempel på et scenario for folkebibliotekene:

Folkebibliotekene skal have et tilsvarende kvalitetsprodukt [som forskningsbibliotekene] på nettet. Et oplagt scenario er, at folkebiblioteket satser på at formidle et unikt informationsprodukt på linje med forskningsbibliotekene – dvs. de digitale produkter, som biblioteket betaler licens for at give adgang til. (ibid.)

5.4.2 Tre norske scenarier – ingen trusselbilder, bare muligheter

De norske scenariene og prosessen som ledet frem til dem, er ikke nevnt i strategidokumenet, men er utførlig beskrevet i de innledende kapitler i bakgrunnsdokumentet, NO2014-2. , både i kapittel 1, *Innledning*, og i kapittel 2 *Omverdensanalyse og framtidige utfordringer*.

I kapittel 1, *Innledning*, heter det om bakgrunnen for bruk av scenarier og om hvordan arbeidet har vært lagt opp:

”I forbindelse med arbeidet med strategisk plan ble det valgt å benytte scenarieprosess som metode for å forsøke å åpne opp for nye tanker på det strategiske området.[...]”
(s. 8)

”Scenarieprosessen ble lagt til to av møtene i referansegruppen [...] med to dager til hver samling. Første samling fokuserte på samfunnsmessige drivkrefter av betydning for utvikling av bibliotekene og utforming av framtidsbilder. Andre samling fokuserte på strategier. Dette var begynnelsen på arbeidet med strategisk plan.”
(s. 11)

I kapittel 2, *Omverdensanalyse og framtidige utfordringer*, sies følgende om begrunnelsen for og begrensningene i metoden:

”Scenarieprosess som metode kan være et godt verktøy for strategi og planlegging. En scenarieprosess innebærer i korte trekk å tegne opp bilder eller filmer av *mulige* framtidige utviklinger, å beskrive hva som *kan* hende i motsetning til hva som *vil* hende. Metoden har som formål å forstå hvordan og hvorfor drivkrefter påvirker utviklingen, og hvordan ulike strategiske grep kan virke som med- og motkrefter. Det er viktig å være bevisst at scenarier ikke er prognoser for hva som mest sannsynlig vil skje. De er heller ikke visjoner om en ønsket verden, eller strategier for å lykkes.”
(s. 14)

Videre heter det om selve scenarieprosessen:

”I arbeidet med Bibliotekutredningen ble det gjennomført en scenarieprosess med ECON Analyse som prosessveiledere. Som grunnlag for scenarieprosessen utarbeidet ECON et bakgrunnsdokument som beskrev viktige drivkrefter og trender (ECON Analyse 2005). Dette bakgrunnsnotatet har dannet noe av grunnlaget for den omverdensbeskrivelsen som følger i dette kapitlet, men også andre scenariebeskrivelser har vært nyttige, spesielt Online Computer Library Center’s (OCLC) *Environmental Scan 2003*.

I ECONs utarbeidelse av scenariene ble det lagt vekt på drivkrefter som representerer en stor usikkerhet, og hvordan endringer i drivkreftene kan utløse store endringer i samfunnet. Framtidsbildene ble bygd opp rundt to grunnleggende usikkerheter. Vekt på fellesgoder og vekt på konkurranse er den ene aksen, behov for arena og behov for rask informasjon er den andre.

ECON sier følgende om de usikre faktorene som danner grunnlaget for scenariobyggingen:

- *Bibliotekenes status i den ideologiske debatten*: Hvordan snakker man om bibliotekene i politikken? Vil man fokusere på bibliotek som et prioritert fellesgode? Eller blir også dette feltet rammet inn av markedsdiskursen, med krav om konkurranseutsetting etc.?

- *Hva preger forbrukernes etterspørsel rettet mot biblioteksektoren:* Er det behovet for raskt tilgjengelig informasjon som leder folk til biblioteket? Eller gode fysiske arenaer for kulturell og skapende utfoldelse?
(ibid.)

Til slutt presenteres resultatet av prosessen:

Resultatet av arbeidet [...] presenterer de tre scenariene:

I det første scenariet, *Åndenes bibliotekhus*, tilbyr bibliotekene fysiske møteplasser for kunnskap, opplevelse og skaperkraft. Myndighetene ser arenaer for både ikke-kommersiell kulturell utfoldelse og kunnskapsbasert innovasjon som en nasjonal oppgave.

Også i det andre scenariet, *Library Fair*, etterspør og bruker folk fysiske møteplasser. Men her er det markedet som rå, og myndighetene har i liten grad formulert en egen politikk for å utvikle arenaer som politiske instrument.

I det tredje scenariet, *Uten en tråd*, er det rask, direkte og fleksibel tilgang til kunnskap og informasjon som både borgerne og myndighetene prioriterer. Arena er her et lite aksentuert behov.

Det er viktige forskjeller mellom disse scenariene, og selv om de ikke er ment å være beskrivelser av en ønsket eller uønsket framtid, forteller de noe om noen hovedretninger å gå i. Strategiene skal dels føre oss mot ønskede mål, dels motvirke at bibliotekene beveger seg i uønsket retning.”
(s. 15)

5.5 SVAR PÅ FORSKNINGSSPØRSMÅLENE

5.5.1 Hvilket bilde tegnes av markedssituasjonen?

Å gjøre en sammenligning av de to strategienes forhold til marked og konkurranseforhold, viste seg vanskelig. Grunnen er at slike aspekter er helt fraværende i den norske strategien. Riktig har den noen omtaler av bibliotekene:

”Bibliotekene er viktige kunnskapsinstitusjoner. (s. 8)

”Norgesbiblioteket skal gjøre kunnskap og kultur lett tilgjengelig for alle.” (s. 12)

”Bibliotekene gir hele befolkningen tilgang til kunnskap og kultur, og de er viktige institusjoner for å styrke demokrati og ytringsfrihet.” (s. 16)

”Norgesbiblioteket skal samlet sett tjene hele befolkningens ulike bibliotekbehov” (s. 16)

”[...] i Norgesbiblioteket, skal innbyggerne få tilgang til de tjenester de har behov for.” (s. 16)

”Folkebibliotekene er et kulturtilbud som innvandrerne bruker” (s. 20)

”Folkebibliotekene er en viktig møteplass i lokalsamfunnet.” (s. 29)

”Norgesbiblioteket skal lanseres som merkevare. Profileringen skal vise hvordan bibliotekene er et sammenhengende nettverk og hvilke tjenester innbyggerne har tilgang til.” (s. 34)

Den danske strategien har imidlertid mange slike henvisninger, for eksempel:

Rollebeskrivelse

"Det er oplagt, at folkebiblioteket kan få en tilsvarende rolle [*som clearing-house, og som garant for teksternes validitet – slik fagbibliotekene har*] med at give adgang til dansksprogede (og i en vis udsrækning også udenlandske) værker, musik og film på nettet – et marked, der vil vokse markant i de kommende år." (s. 8)

Konkurransesituasjonen

"De [private aktører] har bevist, at de er dygtige og kvalificerede aktører på informations- og videnmarkedet, men de vil af indlysende og helt legitime årsager aldrig varetage den komplekse helhed af behov – herunder den demokratiske informationsforpligtelse – som et biblioteksvæsen skal gøre." (s. 5.)

"[...] når vi sammenligner [*bibliotekets netjenester*] med besøgstillene på Google, Amazon, I-tunes og andre succesfulde internettjenester, blegner de og er et tydeligt bevis på, at bibliotekets monopol på at give systematisk adgang til viden er brudt." (s. 9)

"En ubehagelig effekt er endvidere, at brugerne i stigende grad måler biblioteket med de succesfulde søgetjenesters formåen." (s. 9)

"Vi må se i øjnene, at internettets tilbud uden for bibliotekets regi er righoldige. Selvom vi argumenterer med, at det fagligt er bedre at gå på biblioteket og hente materiale, taler besøgstillene deres tydelige sprog om, hvordan kunderne faktisk agerer." (s. 9)

"Brugerne kommer i dag efter information, som mange andre nu også kan levere. Måske kan de andre ikke levere den bedre, men de kan levere den hurtigere og enklere, end biblioteket formår i dag." (s. 11)

Trusler

"Det traditionelle bibliotek, som vi kender fra industrisamfundet, er ved at have udspillet sin rolle. [...] En stor og voksende del af brugerne efterspørger helt andre services end dem, vi lægger vægt på at tilbyde." (s.3)

"[...] papir-teknologien vil forsvinde, og at de professioner, der er afhængig af den eller relateret til den, dermed også er truede." (s. 5)

"Selvfølgelig vil der eksistere bibliotekarere om 15 år, men hvis tilbuddet forbliver på niveau med industrisamfundets biblioteksbetjening vil det være et svækket og uddøende nicheerhverv, der kun henvender sig til eliten eller løser opgaver af social karakter." (s. 5)

"Fortsætter denne udvikling [*nedgang i barns bruk av biblioteket*], uden at vi gør noget ved det, mister biblioteket en vital fødelinie til fremtidige aktiviteter, [...]" (s. 6.)

"Det er farlig [at udviklingen går langsomt], for inden vi får set os om, er det ikke længere kun børn, unge og professionelle brugere, som er 'connected', og som kun går efter de virtuelle tilbud – om få år er *alle potentielle biblioteksbrugere* daglige internetbrugere." (s. 8.)

"Brugerne benytter bibliotekets kerneydelse mindre, og de nye ydelser, der kunne have fået dem til at bruge biblioteket mere på andre områder, slår ikke igennem." (s. 11)

Konkurransefortrinn og markedsstrategi

"Få professioner nyder som den bibliotekariske en enestående troværdighed i befolkningen. Mange ville give millioner for at overtage pladsen. Vi skal derfor ikke begynde forfra – men vi skal videre – nu!" (s. 5)

"En af vejene frem til at ændre på dette [konkurransesituasjon]-forhold kan være skærpet markedsføring af bibliotekets netservices. En anden kan være at samarbejde med f.eks. Google." (s. 9)

5.5.2 Hvilket bilde tegnes av brukerne?

Beskrivelser av brukerne finnes imidlertid i begge dokumenter, men bildet de tegner, er relativt forskjellig. I det danske dokumentet omtales brukere og marked som regel sammen, og sitatene over kan derfor stå som eksempler på bildet også av den danske brukerorienteringen.

Til sammenligning er dette noen representative beskrivelser fra den norske strategien:

Hovedutfordringen for bibliotekreformen vil være å gå fra et tradisjonelt, samlingsorientert bibliotek med fokus på interne systemer til reell brukerfokusering, et sterkere biblioteknettverk og felles digitale bibliotek. . (s.4)

Folk bruker mer tid på massemedier, og de unge er særlig ivrige og mangfoldige mediebrukere. (s. 9)

Mange av mediene er blitt interaktive og gir gode muligheter til dialog. Dette må bibliotekene utnytte for å forbedre kommunikasjonen med brukerne. (s. 10)

Målsettingen med [det nasjonale og internasjonale nettverks-] samarbeidet er at brukeren skal få tilgang til den informasjonen eller det dokumentet vedkommende trenger, uansett hvor i verden vedkommende befinner seg, og uavhengig av personlige forhold som utdanning, bosted, arbeidsplass og økonomi. .(s. 13)

For at befolkningen skal kunne benytte utvalgte digitale innholdsressurser fritt, samtidig som opphavsretten ivaretas, må det forhandles fram nasjonale lisenser. (s. 17)

Alle folkebibliotek må kunne tilby sine brukere trådløst høyhastighetsnett for å kunne gi dem tilgang til digitale kunnskapskilder og tilby dem oppkopling med egen PC i tilknytning til studieplasser i biblioteket. (s. 19)

Bibliotekenes innhold og kompetanse må styrkes for å kunne møte barns og ungdoms mediebruk på en mer kvalifisert måte. Barn og unge bruker Internett mer aktivt enn de fleste voksne, de kommuniserer og bruker nettet interaktivt. (s. 19)

Målet med reformen [konsoliderte bibliotek] er å gi brukerne bedre bibliotek tjenester, gjennom sterkere bibliotek og kompetansemiljøer som er i stand til å utvikle flere og bedre tjenester. (s. 27)

Den fysiske utformingen av bibliotekene må tilpasses nye brukerbehov og moderne bibliotek-funksjoner. (s. 30)

Trådløst høyhastighetsnett er en forutsetning for at bibliotekene skal kunne gi brukerne tilgang til aktuelle digitale tjenester og digitalt innhold og ivareta funksjonen som læringsarena. (s. 30)

Brukerundersøkelser og ulike former for interaktiv kommunikasjon med brukerne er viktig. (s. 31)

Regjeringen vil at Norge skal ha verdens beste offentlige sektor. Brukerne stiller tilsvarende høye krav til offentlige tjenester, og kravene og forventningene til bibliotekene er høyere enn før. (s. 36)

Bibliotekene må ha kompetanse som gjør at de på en kvalifisert måte kan betjene alle typer brukerbehov, fra førskolebarnets til forskerens. Hvert bibliotek må ha kompetanse tilpasset sine brukergrupper. (s. 36)

5.5.3 Hvilket bilde tegnes av tjenestene?

Det finnes mange henvisninger til tjenestespekter i begge tekster. Flere av de danske satsingene er nevnt ovenfor, og noen er også nevnt i strategien i neste punkt.. I det norske strategidokumentet er tjenestene et eget satsingsområde, og jeg velger derfor å la spesifiseringen av strategiens målområde 1, *Innhold og tjenester*, nedenfor, stå som svar på analysens spørsmål.

5.6 HOVEDTREKK I DE TO STRATEGIERS SATSINGSOMRÅDER

5.6.1 De danske statsingsområdene

Hovedsatsingsområder (fra bakgrunnsdokumentet, s. 14)

”Biblioteksstyrelsens oplæg til strategi til at møde disse udfordringer er organiseret i tre hovedområder:

- A. **Udvikling af den fælles infrastruktur** for folke-, uddannelses- og forskningsbibliotekerne i Danmark, knyttet til bibliotek.dk, en platform for adgangsstyring til ophavsretsligt beskyttet biblioteksmateriale, kørselsordning og driftscenter for netbiblioteker og fagportaler, fortsat udvikling af fælles web-tjenester
- B. **Udvikling af folkebibliotekernes ydelser** med særligt henblik på at sikre en optimal balance mellem fysiske og virtuelle ydelser
- C. **Fortsat udvikling af forskningsbibliotekerne**, hvor etableringen af e-arkiver og e-publiceringsmuligheder allerede er i gang. Støtte til etablering af en forskningsportal og udvikling af programmer for informationskompetence er centrale indsatser.”

5.6.2 De norske statsingsområdene

Målområde 1: Innhold og tjenester (fra strategidokumentet, s. 21)

Det er to hovedsatsinger innenfor dette målområdet.

En hovedsatsing er å utvikle og tilby digitalt innhold og nettbaserte tjenester.

Målet er å skape et digitalt bibliotek som gir alle enkel tilgang til kunnskap og kultur. Gjennom samarbeid mellom bibliotekene og nasjonal koordinering og finansiering realiseres nasjonale tjenester som er fritt tilgjengelige for alle.

Den andre hovedsatsingen skal fremme bibliotekene som ressurser for læring og for kultur- og litteraturformidling. Bibliotekene skal også styrkes som bidragsytere til integrering og kulturelt mangfold. Bibliotekenes tjenester skal ha den nødvendige kvalitet og de skal gjøres lett tilgjengelige for hele befolkningen.

Målområde 2: Norgesbiblioteket [biblioteknettverket] (s. 33)

Hovedsatsingen under dette målområdet er å gjennomføre en reform av bibliotekstrukturen. Målet med reformen er å gi brukerne bedre bibliotekstjenester, gjennom sterkere bibliotek og kompetansemiljøer som er i stand til å utvikle flere og bedre tjenester.

Målområde 3: Kompetanse og forskning [i bibliotekfeltet] (s. 38)

Hovedsatsingen i dette målområdet er å styrke og fornye kompetansen i biblioteksektoren. Bibliotekforskningen skal gi ny kompetanse til praksisfeltet, og det skal være et samspill mellom disse. Målet er at befolkningen skal ha tilgang til bibliotek med bred og oppdatert kompetanse.

5.6.3 Den danske strategien

”Strategien” (fra strategidokumentet, s. 14)

[1] Vi har valgt at lægge en stor del af visions- og strategiarbejdet ud til de lokale biblioteker, fordi kernen i strategiens tænkning er, at vi må løse udfordringerne i størst muligt fællesskab, hvis bibliotekerne skal have tilstrækkelig gennemslagskraft – det enkelte bibliotek kan ikke på egen hånd stå distancen mod Google. Derfor skal vi udvikle en sammenhængende infrastruktur for alle biblioteker.

[2] Vi skal også udvikle en standardplatform til at levere licensbelagt digitalt materiale som e-bøger, e-journals, musikfiler og film.

[3] Og vi skal i fællesskab udvikle koncepter for virtuelle tjenester i bibliotekerne, der har national gennemslagskraft og løfter sig fra små enkeltstående, lokale projekter til nationale services i drift, som borgerne kender, værdsætter og bruger.

Vi skal kort sagt tænke i ét fælles brand – **biblioteket!** *Fra information til viden* er derfor en ramme-strategi med overordnede forslag, hvor Styrelsen opstiller et skelet, som de lokale biblioteker skal levere kød og blod til.

”11 vigtige punkter i strategien” (fra strategidokumentet, [s. 15])

1. Vi skal meget tydeligt definere bibliotekets roller og strategier i forhold til vidensamfundets behov. Det overordnede mål med bibliotekets indsats og tilbud skal være at styrke samfundets innovation og sammenhængskraft: I centrum skal vi sætte bibliotekarernes kompetencer i stedet for huset og samlingen, netværket i stedet for institutionen, personlig service i stedet for standardprodukter, og hjælp til at udvikle informationer til læring/viden i stedet for blot og bar informationsadgang.
2. De virtuelle biblioteksydelser skal have større gennemslagskraft – vi skal ikke have 20 forskellige tjenester, men én stærkt brandet service, måske bibliotek.dk, som vi producerer på det bredest mulige grundlag som en national tjeneste, vi eventuelt kan tilpasse lokale behov.
3. Vi skal flytte bibliotekets ressourcer fra samlingsopbygning til tjenesteopbygning – samlingsopbygning er ikke længere alene et lokalt anliggende, men et regionalt og nationalt, da browsing og bestillinger fremover primært foregår i bibliotek.dk.
4. Vi skal aktivere biblioteksrummet til et helt andet niveau end i dag: Vi skal nytænke vores præsentation af de fysiske materialer, udstillinger og arrangementer, og vi skal skabe bedre plads til andre aktiviteter, frirum og mødesteder.
5. Bibliotekarerne skal være synlige uden for huset, på web'en og i undervisningen. Vi skal forfølge brugerorienteringen og tilbyde tjenester dér, hvor folk er. Både ved at profilere spørgetjenester på flere måder, og ved at lade nye potentielle brugere møde bibliotekets spørgetjenester i andre web-miljøer som f.eks. Google.
6. Vi skal skabe en fælles platform for alle digitale ydelser med internetadgang til bibliotekets licensbelagte e-ressourcer.
7. Vi skal arbejde for, at der kommer mere nationalt indhold på nettet. F.eks. ved at gøre internetarkiv-høstningerne tilgængelige for andre end forskere, og ved at iværksætte digitaliseringsprogrammer, skabe institutionelle arkiver og få samarbejdsaftaler og nye forretningsmodeller med rettighedshaverne om at give digital adgang til mer materiale.
8. Vi skal udvikle et nationalt idékatalog for livslang læring via lærings- og kulturprogrammer i biblioteket, der tager livslang læring bogstaveligt. Programmerne skal inkludere både indsatser for læselyst og integration.
9. Vi skal finde nye veje til at styrke den lokale deltagelse i demokratiet.
10. Vi skal skabe større sammenhæng mellem det strukturerede bibliotekstilbud og det kaotiske internet – f.eks. ved at samarbejde med Google.

11. Alt dette er vi kun i stand til, hvis bibliotekssektoren som sådan og personalet ude i det enkelte biblioteks dagligdag arbejder systematisk med fortsat kompetenceudvikling, efteruddannelse og udvikling af de tilbud, der skal til, for at biblioteket kan skabe sig en position som ressourcecenter i vidensamfundets intellektuelle infrastruktur.

5.6.4 Den norske strategien

”Strategier og tiltak under målområde 1. Innhold og tjenester” (s. 21)

1.1 tilby digitalt innhold og nettbaserte tjenester

ved å

- Etablere en abm-portal som felles inngang til nettbaserte kultur- og kunnskapsressurser
- Iverksette programmet Norsk digitalt bibliotek
- Gi tilgang til sentrale kunnskapskilder gjennom lisenser og andre vederlagsordninger

1.2 digitalisere viktige innholdsressurser

ved å

- Etablere et program for digitalisering av materiale i arkiv, bibliotek og museer

1.3 utvikle nye digitale tjenester

ved å

- Stimulere til utprøving av nye IKT-tjenester og –løsninger

1.4 videreutvikle biblioteket som læringsarena og læringsressurs

ved å

- Etablere et fast samarbeid mellom bibliotekmyndighetene og utdanningsmyndighetene på nasjonalt nivå
- Utvikle verktøy og metoder for opplæring i informasjonskompetanse
- Utvikle tilgang til vitenskapelig informasjon produsert ved universitet og høyskoler gjennom åpne digitale løsninger

1.5 videreutvikle kultur- og litteraturformidlingen i bibliotekene

ved å

- Iverksette et program for litteraturformidling
- Sette av nasjonale midler til produksjonsstøtte og litteraturformidling i Den kulturelle skolesekken (DKS)
- Utvikle en handlingsplan for å styrke bibliotek, arkiv og museer som lokalhistoriske sentre
- Styrke og utvide de offentlige innkjøpsordningene for litteratur og andre medier

1.6 styrke bibliotekene som bidragsytere til inkludering, integrering og kulturelt mangfold

ved å

- Bidra til inkludering av innvandrerne gjennom litteratur- og kunnskapsformidling

1.7 styrke bibliotekstjenestene i fengslene

ved å

- Gjennomføre planen for bibliotekstjenester i fengslene

Det finnes tilsvarende spesifisering av målområde 2 og 3 i den norske strategien, men de er knyttet til bibliotekenes interne forhold, henholdsvis ”Norgesbiblioteket, struktur og organisering” og ”Kompetanse

og forskning”, og hører derfor ikke hjemme i denne sammenheng, hvor det er strategienes svar på de eksterne utfordringene som har vært mitt tema.

5.7 KOMMENTARER OG OPPSUMMERING

Det er noen likhetspunkter, men først og fremst store forskjeller mellom det danske og det norske strategidokumentet. Likhetene er mest i form, for eksempel ved at begge har tre satsingsområder, men likheten slutter der. Danskene har mens ulikhetene er grunnleggende og knyttet til de to strategienes forhold til sine rammebetingelser og sine brukere.

Der den danske er igangsatt av feltet selv med utgangspunkt i eksterne, overordnede politiske strategier, er den norske et bestillingsverk fra departementalt hold. Den danske strategiens hovedtone er ”vi skal”, så er den norske preget av ”man må” eller ”det bør”; den danske virker derved offensiv og med retning, mens den norske virker defensiv og forvaltningspreget.

Strategienes brukersyn er også helt forskjellige. Men den danske er rettet utad og utelukkende omtaler brukerne som aktive og krevende kunder, er den norske strategien vendt innover, mot biblioteket selv, og omtaler brukerne som passive mottakere av de tjenester bibliotekene har eller ønsker å bygge opp.

Forholdet til konkurransesituasjonen i det digitale kunnskapsmarkedet er overhodet ikke berørt i den norske strategien (men berøres enkelte steder i bakgrunnsdokumentet), men den danske strategien er full av henvisninger til de utfordringer folkebibliotekene vil møte på denne arenaen, men også av tanker om hvilke fortrinn bibliotekene har i konkurransen og hvordan de kan hevde seg overfor de kommersielle aktørene.

Der hvor den danske utviklingen peker på behovet for utviklingen av tjenester som er spisset for å kunne hevde seg i konkurransen med kommersielle aktører, er det fremdeles det brede, generalistpreget som kjennetegner det norske tjenestetilbudet. Omtalen av arenaen som bibliotekene beveger seg på, er også forskjellig. Mens den norske strategien orienterer seg mot den ”ufarlige” allmenningen, beveger den danske seg med stor selvtillit mot markedet hvor de vil ta opp konkurransen med de kommersielle aktørene – med kvalitet som fortrinn. Kvalitet er også trukket frem i den norske strategien, men i mer generelle vendinger.

Ikke minst har danskene et aktivt forhold til hvordan bibliotekene skal nyttiggjøre seg det digitale mediet som basis for tjenesteutvikling i takt med markedets krav. I den norske strategien er digitaliseringen definert som et mål – og en tjeneste – i seg selv.

Sist, men ikke minst kan forskjellene leses ut av de to lands visjoner for sine bibliotek. Den danske visjonen ligger som en del av strategien (se nedenfor) og er knyttet til omverdenens suksess; den tegner et bilde av bibliotekene som en sentral faktor i samfunnets måloppnåelse – nærmest som et konkurransefortrinn for ”bedriften” Danmark. Den norske visjonen er ikke nevnt i strategidokumentet (Nasjonalbibliotekets visjon er nevnt i et underkapittel). Man må til mandatet fra for å finne det som holdes opp som visjon for morgendagens norske bibliotek: *”Utgangspunktet skal vera visjonen om det saumlause bibliotektilbodet”* (NO2014-2, s. 10).

Den kanskje aller største forskjellen ligger kanskje allikevel i hvordan endringene er tenkt iverksatt. Den danske strategien forutsetter aktiv deltakelse fra både lokalt hold, og gir tydelige signaler om hvilke forventninger som hviler på de lokale bibliotekene i prosessen. Den norske utredningen legger frem sine tanker om hvordan et konsolidert biblioteknettverk bør se ut, og hvordan det kan utformes, men overlater til det lokale leddet å komme frem til brukbare løsninger.

5.8 VIKTIGE OMRÅDER SOM IKKE ER BERØRT

Jeg har valgt det kunnskapspolitiske aspektet ved bibliotekstrategiene fordi jeg mener at denne delen, med sin instrumentelle tenkning kan ”frigjøre” bibliotekene fra det jeg kaller ”verdifellen”; den kanskje største hindringen for folkebibliotekenes første skritt ut i det nye samfunnet. Med dette mener jeg det mange betegner som ”en kvelende velvilje”, og som Knut Olav Åmås i sin kronikk ”Blålys for biblioteket” kalte ”impotent festtaleretorikk” da han skrev:

”[...] trolig er alt klisjénakkert rundt bibliotekene mest til skade - enten den kommer fra politikere eller bibliotekledere. En impotent festtaleretorikk omgir hele sektoren: Nasjonens hukommelse, folkeopplysning, dannelse. Dette er herlige idealer, men så langt unna virkeligheten [...] (Åmås, 2007)

Det er andre aspekter ved folkebiblioteket som også er viktige; rollen som kulturbærer og som arena for integrasjon i vårt økende multikulturelle samfunn, trekkes ofte frem. Selv har jeg vært opptatt av bibliotekets funksjon som arena for debatt og ”opplysning”, en rolle jeg mener at norske bibliotek i alt for stor grad overlater til andre aktører, og hvor det er mye å hente i profileringen av bibliotekets særpreg og ”nisje” (Frodesen, 2007b). Et samarbeid med NRK, som jeg tidligere har vært inne på i dette arbeidet, er en av flere mulige strategier i arbeidet med å utvikle denne rollen.

Det gjøres et betydelig arbeid ute i kommunene for å utvikle det som etter hvert er blitt kalt bibliotekenes møteplassfunksjon, et tema som også har fått Forskningsrådets oppmerksomhet; prosjektet PLACE (HiO, 2004), knyttet til Høgskolen i Oslo (HiO), fikk i 2007 6 millioner kroner for å forske på denne rollen. Arbeidet med å utvikle bibliotekene som fysiske møteplasser og arenaer for meningsdannelse, er også, som sitatet fra Zygmunt Baumann i kapittel 3 viser, en viktig del av svaret

på utfordringen fra det nye samfunnet. Dette aspektet ved folkebibliotekene, som jeg i denne fremstillingen har knyttet opp mot deres sosialpolitiske rolle, er bredt behandlet i den norske strategien, men har ikke vært innenfor rammen av dette arbeidet.

5.8.1 Den norske utredningens viktigste bidrag?

Jeg har ikke berørt det som er den norske utredningens hovedtanke, konsolideringstanken. Årsaken til at den er utelatt fra min analyse, er at dette er et *internt* virkemiddel, og at det som sådan ligger utenfor mitt prosjekt. Samtidig har jeg tidligere pekt at en viktig del av virksomhetsperspektivet handler om å møte interne utfordringer, noe det fragmenterte biblioteklandskapet i aller høyeste grad er. Jeg vil derfor understreke at jeg deler utredernes oppfatning om at konsolidering er et viktig virkemiddel for å gjøre bibliotekene til en mer slagkraftig virksomhet – og en viktig forutsetning for at de skal bli i stand til å møte de eksterne utfordringene fra det nye kunnskapsmarkedet.

Den rasjonaliseringstanken som ligger i konsolideringsplanene, kommer fort på kollisjonskurs med forhold som trygging av arbeidsplasser og enkeltansattes tilknytning til egen tarv; samtidig finnes det reelle uenigheter i feltet om hva som er best for brukerne. I slike saker er det ikke alltid lett å sortere begrepene; bibliotekarene er ikke den første yrkesgruppen i historien som av og til skyver sine brukere foran seg når de forsvarer egen posisjon, men dette er kompliserte forhold som jeg må la ligge i denne omgang. Innenfor mitt virksomhetsperspektiv vil jeg imidlertid understreke at vurdering av ressursbruk er en sentral del av det strategiske arbeidet, og at slike temaer må gis plass i enhver endringsprosess. Så får man lufte den sunne uenigheten i åpne diskusjoner underveis.

Et annet aspekt ved Bibliotekreform 2014 som jeg ikke har vært inne på, og som etter min mening fortjener oppmerksomhet, er den detaljerte beskrivelsen av det norske bibliotekfeltet som ligger i utredningens bakgrunnsdokument, både av de enkelte bibliotektyper, og av de mange områder som dagens bibliotek er virksomme innenfor. Så vidt jeg har kunnet bringe på det rene, er det første gang det er laget en slik samlet oversikt over aller sider ved feltet, og en slik kartlegging vil alltid være nyttig når en virksomhet går inn i en endringsprosess. Jeg er av den oppfatning at dette kanskje er utredningens viktigste bidrag.

Riktignok synes jeg at fremstillingen er for ustrukturert til å gi den totaloversikt man kunne ønske seg, uten at man leser hele dokumentet inngående. Hvis utenforstående er en viktig målgruppe, slik det sies i innledningen, kunne kanskje fremstillingen bearbejdes noe og gis en mer tilgjengelig struktur; da vil den, etter min mening kunne bli et nyttig redskap, både som basis for utviklingen av nye bibliotek – og som kilde til forståelse, også hos dem som står på utsiden av ”menigheten”.

6 MOT FREMTIDENS BIBLIOTEK

– KONKLUSJONER OG VEIEN VIDERE

Norske bibliotek strever med mange ting, som økonomi og logistikk, fragmentering og foreldet infrastruktur, og ikke minst strever de med seg selv og sin egen rolleforståelse, som på mange måter er like fragmentert som feltet selv. Dette gjelder selvfølgelig ikke alle; som jeg har vist har for eksempel *fagbibliotekene* langt på vei "funnet seg selv" innenfor en virksomhetsforståelse forankret i egen mor-institusjon og dennes mål. Også innenfor *folkebiblioteksektoren* finnes mange eksempler på bibliotek som står støtt i nye praksiser, knyttet til forståelsen av sin rolle i et kunnskapsmarked og en ny digital virkelighet. Mye av bibliotekforskningen skjer på de nye fenomenene, og ikke minst finnes det en mengde bibliotekarere som for lengst har kastet seg ut i det nye. Så hvorfor har vi da fremdeles et bilde av biblioteket som en gammeldags og irrelevant institusjon?

Det finnes selvfølgelig mange svar på dette spørsmålet, men ett av svarene ligger etter min mening i at de nasjonale strategier er for usynlige, for utydelige – og aller mest er de ikke modige nok. Nå kan man kanskje si at det krever mot å be Trond Giske om 200 millioner for å utvikle det han tenker på som sin barndoms bibliotek, slik han beskrev det under åpningen av Bibliotekmøtet i Bergen i 2008. Men selv om det er bra med mot internt i forvaltningen, så er det utad, i Kunnskapssamfunnet, der hvor brukerne befinner seg, at bibliotekfeltet må bli synlig – og modig.

Ett unntak i feltet er Nasjonalbiblioteket og nasjonalbibliotekaren, som er kontroversiell, men som i hvert fall blir sett av institusjonens omgivelser, og som, kanskje nettopp derfor får ressurser til sitt prestisjetunge digitaliseringsprosjekt, med en budsjetttramme som over tid vil gå langt ut over det ABM-utvikling har bedt om til utvikling av det samlede biblioteknettverket. Dette skjer til tross for at mange i feltet anser at prioriteringen ikke er helt gjennomtenkt (Hustad and Andersen, 2008, m.fl.). Uansett hva man mener om digitalisering av kulturarven som hovedprosjekt for biblioteksektoren, så er jeg ikke i tvil om at *synlig*, *tydelig* og *modig* er viktige stikkord i anstrengelsen for å få ting gjort.

6.1 KONKLUSJONER

På basis av funnene jeg har gjort, må mitt svar på spørsmålet som ble stilt i problemstillingen bli at den norske strategien *bare i svært liten grad* ser og *i enda mindre grad* svarer på, utfordringen fra Kunnskapssamfunnet og de krav bibliotekene vil møte i det nye kunnskapsmarkedet.

Sammenligningen med den danske strategien viser at denne *i mye større grad* forholder seg aktivt til og

svarer på disse kravene. Jeg har oppsummert hovedtrekkene i min konklusjon punktvis for å gjøre sammenligningen enklere.

6.1.1 Den norske strategien

- handler om *bibliotekene selv*, rollen de selv har definert for sin virksomhet, og ikke minst feltets egne interne strukturer – ikke om kunnskapssamfunnets og brukernes behov,
- ønsker å ha en brukerfokustert tilnærming, men gjør brukeren til et redskap – som hovedargument i legitimeringen av institusjonens behov, og nødvendigheten av en reform,
- bruker begrepet digitalisering flittig, men snakker primært om digitale samlinger og innholdsressurser, og tar ikke innover seg hvordan det nye, digitalt baserte paradigmet, forandrer rammevilkårene for bibliotekets rolle,
- har nye, digitale tjenester som sitt primære satsingsområde, men den digitale teknologien blir langt på vei et mål i seg selv – det som beskrives er ikke tjenester med innhold og formål, men derimot interne leveransestrukturer,
- har *det sømløse biblioteknettverket* som sin visjon – et nettverk som riktignok er *basis* for å gjøre bibliotekene til en aktør i det nye kunnskapsmarkedet, men som *i seg selv* er en intern struktur for å muliggjøre tjenesteleveransen.

6.1.2 Den danske strategien

- har samfunnets og brukernes behov og bibliotekets nye roller med hele veien – biblioteket er verktøy i en kunnskapspolitikk
- ser digitaliseringens betydning som rammevilkår og verktøy i utformingen av bibliotekets nye rolle
- har klare mål for fremtidig tjenesteutvikling
- har *biblioteket som konkurransefortrinn for den danske Kunnskapssamfunnet* som visjon – et bilde av bibliotek som sentral kunnskapsaktør og som en avgjørende, instrumentell faktor for oppnåelsen av samfunnets mål.

Min konklusjon er derfor at mens *den danske strategien* svarer på den *eksterne* utfordringen fra det nye kunnskapssamfunnet, er *den norske utredningen* et svar på den *interne* utfordringen, fra feltet selv. Under en synsvinkel kan det sies at utredningen er et logisk svar på det mandat den hadde som utgangspunkt. Samtidig lå det, som jeg har påpekt, også "vinduer mot verden" i mandatet, åpning for å

vurdere andre forhold enn de som var definert. Ikke minst lå det et pålegg i oppdraget om å se biblioteket i sammenheng med det samfunnet det skal betjene.

Det norske bibliotekfeltet møter utfordringer på to fronter, både innenfra og utenfra. "Norges-biblioteket", som er rammen for de norske satsingene, er kanskje svaret på de interne utfordringene, men det haster med å gjøre en grundig omverdensanalyse og å få på plass en strategi som svarer på de eksterne utfordringene i tillegg.

6.2 TILBAKE TIL BEGYNNELSEN – DEN ALLER STØRSTE UTFORDRINGEN

Oppslaget i Aftenposten som jeg nevnte innledningsvis, viser med all mulig tydelighet, det de fleste er enige om, nemlig at tiden er i ferd med å løpe fra de tradisjonelle, tekstbaserte kunnskapsaktørene; dette er nytt for noen, men en gammel erkjennelse for mange i bibliotekfeltet. En ting som ikke var nevnt i oppslaget – fordi det ikke handlet om bibliotek, men om bokhandler – er at tiden i enda større grad er i ferd med å løpe fra kunnskapsaktører som ikke tar en aktiv tilbyderrolle. Der det tidligere var tilstrekkelig "å stille til rådighet" eller "gjøre tilgjengelig", kunne man sitte inne og vente, i trygg forvisning om at kundene – brukerne – ville komme til biblioteket når de trengte tekstbaserte tjenester. Slik er ikke det nye kunnskapssamfunnet; nå finnes det mange som kan gi brukerne det de er på jakt etter, og bibliotekene må møte denne nye konkurransen med eksternt fokuserte, bruker-orienterte strategier.

Det er dette jeg ser som den aller største utfordringen for bibliotekfeltet: å snu en internfokusert forvaltningsorientert praksis til å bli utadvendt og markedsorientert, uten å bli kommersialisert. Jeg tror det blir både morsommere og mer interessant – og ikke minst nyttigere for samfunnet – hvis bibliotekene er stolte av å være instrumentelle aktører i en kunnskapøkonomi. Veien tilbake til Industrisamfunnets monopol er stengt, kunnskapsmarkedet er kommet for å bli, i hvert fall i overskuelig fremtid, og grensen mellom kommersielle og ikke-kommersiell aktører er blitt flytende.

Hvis bibliotekene, som bokhandlerne, vil beholde sine markedsposisjoner, må de snu seg utover og se og lytte til hvilke behov de uttrykker, disse brukerne som er *kunder*, og kundene som er *brukere*. I det digitale Kunnskapssamfunnet er aktørene samlet i ett stort, felles, virtuelt kunnskapsmarked, hvor vi alle blir formet av den store "beveger" – teknologien.

At fremtiden er digital, har vi lært av Negroponte, men hvordan vi skal møte den er opp til oss selv. Å digitalisere gamle praksiser er ikke et tilstrekkelig svar på utfordringene fra et nytt paradigme. De sentrale spørsmålene er: *Hvilken rolle kan vi skape for biblioteket innenfor den nye, digitale økonomien? Hva kan gjøre bibliotekene til foretrukne kunnskapsleverandører? Hvordan kan vi forvalte våre verdier og tradisjoner innenfor den nye rammen?*

Hva som legges i de nye, digitale tjenestene, hvordan vi utvikler fremtidens bibliotek og ikke minst profesjonen som skal levere de nye tjenestene, avhenger av hva kundene i kunnskapsmarkedet trenger, de som ”shopper rundt” og henter det de trenger, der hvor tjenesten best passer for deres behov. I denne rammen må fremtidens bibliotek – og bokhandel – formes. Ellers blir det historien om skriverne om igjen.

6.3 VIDERE FORSKNING

Det er mange viktige temaer som trenger å bli belyst når utfordringene er store og dyptgripende endringer står for døren. Jeg har nevnt noen underveis, men vil også inkludere noen tidligere ”kjepphester” i listen med mulige fremtidige forskningsprosjekter. Det er ikke mulig å gå i detalj på hvert enkelt tema, og dette blir derfor bare en ønskeliste. Jeg er også oppmerksom på at det allerede foregår forskning på mange av disse temaene.

Biblioteket som aktør i et kunnskapsmarked

Konkurransforhold, markedssegmentering, profilering, leveransestrukturer, her er listen over mulige temaer mange.

Bibliotek i et nordisk perspektiv

Likheter og forskjeller mellom de nordiske land, årsaker og sammenhenger.
Hvorfor lykkes dansker og finner bedre enn de andre?

Bibliotekets rolle i lokalmiljøene

Kulturarena, sosial arena – møteplass m.m., arena for den offentlige samtalen
Hvilke effekter kan måles av bibliotekets virksomhet?

”Best practice”

Hvilke forhold gjør at noen bibliotek lykkes bedre enn andre i sine kommuner?
Hva kan være fruktbare områder å satse på?
Hva har vist seg å være fornuftig praksis?

Skolebibliotek og skolerresultater

Finnes det påviselige sammenhenger mellom bibliotekbruk og utdanningsresultater?

Virksomhetsperspektiv i bibliotek?

Studier av hvordan enkeltbibliotek arbeider med sine strategier og endringsprosesser

Konvergens på kunnskapsallmenningen

Studier av forholdet, og mulige sammenhenger, mellom forskjellige typer aktører på tvers av politikkområder, for eksempel mellom kunnskaps-, kultur- og mediepolitikk.

Kunnskapsparadigmer – historisk sammenligning

Hvilke likheter og forskjeller er det mulig å finne mellom det digitale kunnskaps-samfunnet og tidligere paradigmer? Hva kan vi lære av historien?

7 HELT TIL SLUTT – EN VISJON FOR BIBLIOTEKET

Dette arbeidet oppsummerer både erfaringer fra min ”fortid”, før jeg kom inn i bibliotekenes verden, og alle de temaer jeg har vært mest opptatt av i de få årene jeg har tilbrakt her – som student, som skribent og som bibliotekpolitisk ”aktivist”. Jeg har derfor tillatt meg å trekke på en del av mine egne, tidligere arbeider for å utfylle det begrensede bilde det har vært mulig å tegne i denne fremstillingen.

Det metodiske grep jeg har brukt, er ikke minst utviklet gjennom dialog med de mange, spennende personer jeg har møtt i løpet av disse årene, og har som sitt viktigste formål å gi bibliotekfeltet et mulig verktøy til arbeidet med, ikke bare å *tenke*, men å *gjennomføre* endring. Jeg håper at jeg, ved å ”sette metoden i arbeid” i denne analysen, har klart å vise hvorfor og hvordan virksomhetsperspektivet kan være nyttig, også for bibliotek. Jeg håper også at jeg klart å vise at jeg har stor tro på biblioteket, både som kulturformidler, som kunnskapsaktør og som arena for opplysning.

En virksomhet *formål* utkrystalliserer seg som tidligere nevnt alltid i en eller annen form for *visjon*, enten den er uttalt eller bare inneforstått; fordelen med en formulert, uttrykt visjon er at den kan være både et samlende symbol innad; et nyttig ”peileflagg” i det daglige arbeidet, og, ikke mindre viktig, kan brukes for å profilere virksomheten. Hvis man ikke gjør visjonen eksplisitt, men tar formålet for gitt, kan man fort komme ut av kurs. En av bibliotekfeltets globale strateger, som jeg har nevnt underveis, Lorcan Dempsey, uttalte følgende i et foredrag til den europeiske konferansen om digitale bibliotek:

“We often hear it said that libraries (and librarians) select, organize, retrieve, and transmit information or knowledge. That is true. But those are the activities, not the mission, of the library.

... the important question is: "To what purpose?" We do not do those things by and for themselves.

We do them in order to address an important and continuing need of the society we seek to serve. In short, we do it to support learning.”

(Robert Martin sitert av Lorcan Dempsey, 2004)

Læring, i alle dens avskygninger, er kjernen i Kunnskapssamfunnet – og basis for den nye kunnskapsøkonomien. En annen bærebjelke er *opplysning*, og i den forbindelse vil jeg nevne en annen visjon med retning og ambisjoner, en jeg fikk av biblioteksjef Sølvi Tellefsen ved Drammensbiblioteket, da jeg arbeidet med en rapport om det nye bibliotekkonseptet som var under utvikling. Formuleringen er referert i en senere artikkel (Frodesen, 2005b) og lyder slik:

”Biblioteket skal være arenaen der samfunnets agenda settes”.

Dette er en "fane" som står i stil med Nasjonalbibliotekets "*Nasjonens hukommelse*", og som jeg gjerne stiller meg opp under.

Selv har jeg brukt en litt annen metafor, og avslutningsvis vil jeg derfor sitere et avsnitt jeg skrev i en annen sammenheng, mens jeg arbeidet med denne oppgaven; et uttrykk for *min* visjon for morgendagens bibliotek. I tillegg gir det en, kanskje nødvendig forklaring på hvordan dette arbeidet har fått sin tittel:

"Jeg sitter i skyggen [i Roma] og skriver om norsk bibliotekstrategi i det digitale kunnskapssamfunnet.

Jeg har tilgang til en uendelighet av kunnskap via mobilnettet, samtidig som jeg kan nyte synet av italienernes travle daglige liv, og deres tilsynelatende uendelighet av tid til å snakke sammen, ansikt til ansikt. Og jeg blir slått av hvor spennende verden er blitt, når jeg kan både være her og i det virtuelle kunnskapssamfunnet på en gang.

Og jeg tenker at det er nettopp dette det nye biblioteket må handle om – å være bro mellom stedet, der menneskene er, og nettet, der kunnskapen er."

(Opp Amaryllis!, mai 2008)

LITTERATURLISTE

- Aabø, Svanhild (1988/2002). "Bibliotek i samfunnsøkonomisk perspektiv (Diplomoppgave)" [elektronisk ressurs]. Lenke: <http://www.bib.hive.no/tekster/ekstern/aaboe/>; [Lest dato: 2008-06-19]
- ABM-utvikling (2006a). "Bibliotekreform 2014 Del I Strategier og tiltak" [elektronisk ressurs]. Lenke: http://www.abm-utvikling.no/publisert/ABM-skrift/2006/del1_web.pdf; [Lest dato: 2007-01-10]
- ABM-utvikling (2006b). "Bibliotekreform 2014, Del II Norgesbiblioteket – nettverk for kunnskap og kultur" [elektronisk ressurs]. Lenke: http://www.abm-utvikling.no/publisert/ABM-skrift/2006/del2_web.pdf; [Lest dato: 2007-01-10]
- ABM-utvikling (2008). "Forprosjekt: Søk i Norgesbiblioteket" [elektronisk ressurs]. Lenke: <http://www.abm-utvikling.no/bibliotek/norsk-digitalt-bibliotek/prosjekter/sok-i-norgesbiblioteket/sok-i-norgesbiblioteket-2.html/?searchterm=fellessøk>; [Lest dato: 2008-06-19]
- Bauman, Zygmunt, Mette Nygård & Harald Kolstad (2006). *Globaliseringen og dens menneskelige konsekvenser*, Oslo: Vidarforl.
- Berg Eriksen, Trond (2000). *Budbringerens overtak*, Oslo Universitetsforlaget
- Bibliotekstyrelsen (2006a). "Strategi: Fra information til viden - på vej til vidensamfundets bibliotek" [elektronisk ressurs]. Lenke: http://www.bs.dk/publikationer/rapporter/strategi/pdf/Paa_vej_til_vidensamfundets_bibliotek.pdf; [Lest dato: 2008-06-19]
- Bibliotekstyrelsen (2006b). "Fra information til viden - Bibliotekstyrelsens oplæg til strategi for dansk biblioteksudvikling" [elektronisk ressurs]. Lenke: <http://www.bs.dk/content.aspx?itemid={76D747A9-AE5A-40CB-B4A8-1B16C84707A8}>; [Lest dato: 2008-06-19]
- Bjørkeng, Per Kristian (2008). "Bokbransjen digitaliseres" [elektronisk ressurs]. I: *Aftenposten*. Lenke: http://www.aftenposten.no/kul_und/litteratur/article2497220.ece; [Lest dato: 2008-06-21]
- Bokmålsordboka [elektronisk ressurs]. Lenke: <http://www.dokpro.uio.no/perl/ordboksoek/ordbok.cgi?OPP=virke&ordbok=bokmaal&alfabet=n&renset=j>; [Lest dato: 2008-06-19]
- Bourdieu, P. (1995). *Distinksjonen*, Oslo: Pax
- Brinchmann, Berit Støre (2005). *Etikk i sykepleien*, Oslo: Gyldendal akademisk
- BS, Bibliotekstyrelsen (DK) "Styrelsen for bibliotek og medier" [elektronisk ressurs]. Lenke: <http://www.bs.dk/>; [Lest dato: 2008-06-19]
- Chalmers, A. F. (2003). *What is this thing called science?*, Buckingham: Open University Press
- Dempsey, Lorcan (2004). "Libraries, digital libraries and digital library research (Keynote presentation)". I: *European Conference on Digital Libraries 2004*. Bath.
- Economist (2008). "Nomads at last (from the print edition)" [elektronisk ressurs]. Lenke: http://www.economist.com/surveys/displaystory.cfm?story_id=10950394; [Lest dato: 2008-06-19]
- Eisenstein, Elizabeth L. (1993). *The printing revolution in early modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press
- Ericson, Anders (2007). "Nasjonalbiblioteket må åpne seg!" [elektronisk ressurs]. Lenke: <http://jaguar.intrapoint.no/bibliotekforeningen/article.php?id=1616&p=1%7C>; [Lest dato: 2008-06-19]

- Ericson, Anders (2008). "Bibliotekdebatten i Aftenposten: - Ressurskamp på bibliotekfeltet " [elektronisk ressurs]. Lenke: <http://www.norskbibliotekforening.no/article.php?id=1834&p=>; [Lest dato: 2008-06-19]
- FAD, Fornyings- og administrasjonsdepartementet (2008). "Åpent seminar om den sosiale web'en" [elektronisk ressurs]. Lenke: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/aktuelt/nyheter/2008/apent-seminar-om-den-sosiale-weben.html?id=510529>; [Lest dato: 2008-06-19]
- Frodesen, Kari M. (2005a). "Hva er en bibliotekar? En utfordring til Høgskolen i Oslo" [elektronisk ressurs]. I: *Bibliotekbloggen Opp Amaryllis!* Lenke: <http://oppamaryllis.blogspot.com/2005/10/hva-er-en-bibliotekar-en-utfordring.html>; [Lest dato: 2008-06-19]
- Frodesen, Kari M. (2005b). "Sambiblioteket i Drammen" [elektronisk ressurs]. I: *Bok og bibliotek*. Lenke: http://www.bokogbibliotek.no/index.php?option=com_content&task=view&id=338&Itemid=32; [Lest dato: 2008-06-19]
- Frodesen, Kari M. (2007a). "Fra andedam til verdenshav? Om global handel som premiss for morgendagens bibliotek (Temaoppgave)" [elektronisk ressurs]. Lenke: http://bibin.hio.no/~s128225/NETTSTED/Folder_HiO/MA2007_Temaoppgave%20GATS_Fra%20andedam%20til%20verdenshav.doc; [Lest dato: 2008-06-19]
- Frodesen, Kari M. (2007b). "Et skjærende falskt kor. Om "vulgær opplysning", behovet for et moderne opplysningsprosjekt og en "ny" rolle for Norgesbiblioteket (Eksamensoppgave)" [elektronisk ressurs]. Lenke: http://bibin.hio.no/~s128225/NETTSTED/Folder_HiO/MA2007_Artikkel_Folkeopplysning.doc; [Lest dato: 2008-06-19]
- Frodesen, Kari M. (2007c). "Med Knowledge management i folkets tjeneste. Om kunnskapsledelse som strategisk virkemiddel i utviklingen av morgendagens allmennbibliotek (Temaoppgave)" [elektronisk ressurs]. Lenke: http://bibin.hio.no/~s128225/NETTSTED/Folder_HiO/MA2007_Temaoppgave_KM.doc; [Lest dato: 2008-06-02]
- Frodesen, Kari M. (ed.) et.al. (2004). "Kan gratisprinsippet forsvares i vår tid? Noen likheter og forskjeller i praktiseringen av prinsippet i folkebibliotekene i de tre skandinaviske landene". Oslo: Høgskolen i Oslo, avd. JBI.
- Fugelstad, Anders ([s.a.]). "Ingenting är längre som förut " [elektronisk ressurs]. Lenke: http://www.chordie.com/chord.pere/home.swipnet.se/~w-29806/Tab/Guitar/Svenska/f/Anders%20Fugelstad/ingenting_ar_langre_som_forut.crd; [Lest dato: 2008-06-09]
- HiO (2004). "PLACE (prosjektbeskrivelse)" [elektronisk ressurs]. Lenke: http://www.hio.no/enheter/avdeling_for_journalistikk_bibliotek_og_informasjonsfag/place; [Lest dato: 2008-06-19]
- Hustad, Anne & Tore Kr. Andersen (2008). "Endelig i rampelyset " [elektronisk ressurs]. I: *Aftenposten*. Lenke: <http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/article2437151.ece>; [Lest dato: 2008-06-19]
- Hylland Eriksen, Thomas & Halvor Finess Tretvoll (2006). *Kosmopolitikk. En optimistisk politikk for det 21. århundre*, [Oslo]: Cappelen
- Høivik, Tord (2005a). "Kniven på strupen" [elektronisk ressurs]. Lenke: <http://home.hio.no/~tord/foredrag/kniv/index.htm>; [Lest dato: 2008-06-21]
- Høivik, Tord (2005b). "SK 47: Digitale tjenester - hvem, hva, hvor?" [elektronisk ressurs]. Lenke: <http://plinius.wordpress.com/2005/11/20/s%c3%b8ndag-kveld-47-digitale-tjenester-hvem-hva-hvor/>; [Lest dato: 2008-06-19]
- Høivik, Tord (2008). "Gratis for sluttbruker" [elektronisk ressurs]. I: *Bok og bibliotek*. Lenke: http://www.bokogbibliotek.no/index.php?option=com_content&task=view&id=773&Itemid=28; [Lest dato: 2008-06-19]

- KKD (2004). "Mandat [for utredningen Bibliotekreform 2014]" [elektronisk ressurs]. Lenke: <http://www.abm-utvikling.no/bibliotek/bibliotekreform-2014/mandat.html>; [Lest dato: 2008-06-19]
- Kleppe, Per (2000). "[Kleppe om Castells] "Den nye økonomien." [elektronisk ressurs]" [elektronisk ressurs]. Lenke: <http://tux1.aftenposten.no/meninger/kronikker/d168607.htm> [Lest dato: 2008-06-19]
- NDB (2003). "Norsk digitalt bibliotek (ABM-utvikling)" [elektronisk ressurs]. Lenke: http://www.abm-utvikling.no/bibliotek/norsk-digitalt-bibliotek/om-ndb/copy_of_om-ndb.html?searchterm=ndb; [Lest dato: 2008-06-19]
- Negroponte, Nicholas (1995). *Being digital*, London: Hodder & Stoughton
- Norge (1985). "Bibliotekloven. Lov av 20. desember 1985 nr 108 om folkebibliotek : med forskrifter og veiledende retningslinjer" [elektronisk ressurs]. Lenke: <http://www.lovdata.no/all/nl-19851220-108.html>; [Lest dato: 2008-06-19]
- Norge (2007). "Hovedstadsmeldingen. St.meld. nr 31 (2006-2007) Åpen, trygg og skapende hovedstadsregion" [elektronisk ressurs]. Lenke: <http://www.regjeringen.no/nn/dep/krd/Dokument/Proposisjonar-og-meldingar/Stortingsmeldingar/2006-2007/Stmeld-nr-31-2006-2007-/8/1/1.html?id=469285>; [Lest dato: 2008-06-19]
- Norge (2008). "NRK-plakaten. St.meld. nr 6 (2006-2007) Åpen, trygg og skapende hovedstadsregion" [elektronisk ressurs]. Lenke: <http://www.regjeringen.no/pages/2026453/PDFS/STM200720080006000DDPDFS.pdf>; [Lest dato: 2008-06-19]
- OCLC (2003). "Pattern recognition" [elektronisk ressurs]. Lenke: <http://www.oclc.org/reports/escan/>; [Lest dato: 2008-06-19]
- Opp Amaryllis! [elektronisk ressurs]. Lenke: <http://oppamaryllis.blogspot.com/>; [Lest dato: 2008-06-19]
- Plinius (blogg) [elektronisk ressurs]. Lenke: <http://plinius.wordpress.com/>; [Lest dato: 2008-06-19]
- Qvortrup, Lars (2000). *Det hyperkomplekse samfund: 14 fortællinger om informationssamfundet*, København: Gyldendal
- Qvortrup, Lars (2007). "Folkebiblioteket under forvandling" [elektronisk ressurs]. Lenke: <http://www.db.dk/ombiblioteksskolen/medarbejdere/default.asp?cid=2841>; [Lest dato: 2008-06-19]
- Rannem, Øyvinn (2005). *Typografi og skrift*, Oslo: Abstrakt forl.
- Smidt, Jofrid Karner (2005). "Trenger bibliotekutdanningen en visjon?" [elektronisk ressurs]. Lenke: http://www.bokogbibliotek.no/index.php?option=com_content&task=view&id=284&Itemid=32; [Lest dato: 2008-06-19]
- Solstad, Dag (2008). "Om ytringsfriheten". I: *Samtiden* 2-2008: s. 5-18
- Syvetsen, Trine (1997). *Den store TV-krigen: norsk allmennfjernsyn 1988-96*, Bergen-Sandviken: Fagbokforl.
- TIK "Senter for teknologi, innovasjon og kultur, Universitetet i Oslo" [elektronisk ressurs]. Lenke: http://www.tik.uio.no/om_tik/; [Lest dato: 2008-06-19]
- Tranøy, Bent Sofus (2006). *Markedets makt over sinnene*, Oslo Aschehoug
- UiO "Bokmålsordboka" [elektronisk ressurs]. Lenke: <http://www.dokpro.uio.no/perl/ordboksoek/ordbok.cgi?OPP=virke&ordbok=bokmaal&alfabet=n&renset=j>; [Lest dato: 2008-06-19]
- Vestheim, Geir (1994). *Public libraries: cultural institutions on the crossroad between purposive and humanistic rationality*, Rena: Hedmark distriktshøgskole

Vestheim, Geir (2007/2006 upubl.). "Cultural Policy and Democracy. A Theoretical Approach". I: *Fourth International Conference on Cultural Policy Research (ICCPR)*. Vienna.

wikipedia.en "Engelsk wikipedia - Main page" [elektronisk ressurs]. Lenke:
http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page; [Lest dato: 2008-06-19]

Åmås, Knut Olav (2007). "Blålys for biblioteket" [elektronisk ressurs]. I: *Aftenposten*. Lenke:
<http://www.aftenposten.no/meninger/kommentarer/article2021806.ece>; [Lest dato: 2008-06-19]